

AKTÜEL OLAYLAR

1965 MİLLETVEKİLLERİ SEÇİMİ ÜZERİNDE BİR ANALİZ (*)

Prof. Bahri SAVCI

Giriş: İkinci Dünya Savaşının hemen sonunda çok partili siyasal hayata geçildi. O zamanki konsepsiyonlara göre, «Cumhuriyet» «Halk İdaresi» nin müteradifi sayılıyordu. Türkiye'de de Cumhuriyet vardı. O halde halk idaresi vardı, demokrasi vardı. Yalnız, bunun da bir tek noksanı vardı. Bu noksan da tamamlanırsa, İkinci Dünya Savaşının galipleri sıfatı ile dünyayı düzenleyecek kuvvetlerin yanında yer almak mümkün olacaktı. Nitekim, o zamanki Devlet Başkanı olan İsmet İnönü, hemen bu yola girdi. Türkiye'de, siyasal hayatı, çok partili şekil üzerine dayanmağa doğru itti. Gene o zamana kadar gelişmiş bir anlayış biçimine göre, İnönü rejimin kurucusu Atatürk'ün en yakın siyasî arkadaşı sıfatı ile rejimin kurucuları ve koruyucuları arasında idi. Atatürk zamanında, rejimin ikinci adamı, şimdi ise, birinci adamı idi. Bu sıfat ile, rejimin korunması ve geliştirilmesi, onun tarihsel görevi oluyordu. İşte o, bu görevin gereğini yerine getirmek istedi. Çok partili siyasal hayatı açtı. Eğer o, buna imkân vermemiş olsa idi, «çok partili siyasal hayata geçme» vetiresi, daha sonraları, belki, bazı patlamalara da yol açarak gelirdi.

Çok partili siyasal hayat, kendisine özge bir «seçim müessesesi» ister: Doğrudan, devrî, genel, eşitçi, bütün siyasal partilerin aynı hak ve imkânlarla yarışmada yer alması gibi..

Kadınların da seçmenlik ve seçilme haklarını almış olmaları ile, zaten bu devrîlik, genellik, eşitçilik esasları uygulanmakta idi. Bunların arkasından tek dereceli seçim usûlü de getirilerek, doğrudan seçim yolu yerleştirilmiş oldu.

(*) Bu makale, «Sosyalist Kültür Derneğinin» 1965 seçimleri üzerinde düzenlemiş bulunduğu serî konferansların biri olmak üzere, 4.12.1965 Cumartesi günü verilmiş bir konferansın geliştirilmesi ile meydana gelmiştir.

Çok parti rekabetine dayalı seçim usûlüne, bir türlü geçilememişti. Atatürk iktidarının birisi başlarında, birisi ortalarında olmak üzere yapılan iki deneme, birinde Doğu'da silâhlı ayaklanma, ötekinde de Batı'da, büyük kitlelerin birden «irticâ»ın kucağına düşme tehlikeleri göstermesi yüzünden akim kalmıştı. Ortada görülen, sadece şu idi: İnönü, bir halk idaresi olan ve bu itibarla, demokrasi olması gereken Cumhuriyette, «laiklik», «Cumhuriyet» ve belki de «Devletçilik» esaslarında sabit kalmak şartıyla, alternatif yaratmak ihtiyacını, tek partinin içinde kurulmuş bulunan bir «serbest gurup» yoluyla tatmin etmek istiyordu. Bu usûl, bir tatmin getirmese de, zihinleri, «alternatif» yaratma ihtiyacına adapte ediyordu. Tatbikatı da, bu alternatifi arama yolunda bir işletmeye hazırlamak sahasına doğru itiyordu.

İşte bu sebeplerle, İkinci Dünya Savaşının hemen sonunda, -baş muharriki İnönü olmak üzere- çok partili siyasal hayata geçildi.

İlk deneme 1946 da yapıldı. Bunda doğrudan, devrî, genel, eşitçi bir seçimin nitelikleri vardı. Fakat, çok parti rekabeti unsuru gereği gibi yoktu. Çünkü, o zamana kadar tek parti olarak iktidarı elinde tutan C.H.P. de, tuhaf bir kompleks ortaya çıkmıştı ve seçimi, bu kompleks, son derece etkilemişti: Belki İnönü de dahil, C.H.P. ileri gelenleri; bütün Cumhuriyet devresinde yaptıkları olumlu işlere güvenerek ellerinde tuttuklarını sandıkları kredi ile, çok parti rekabetinde, gene önde gideceklerini ummakta idiler: Emperyalizm ve kapitalizm ile savaşmışlar, onların yerli müttefikleri ve Türkiye'ye yerleşmiş kurumları ile savaşmışlar, bütün bunların etkilerini ve kendilerini tasfiye ederek, uyanık bir Türkiye kurmuşlardı. Bu Türkiye, devletin öncülüğü altında ilkel tarımsal hayat biçiminden endüstriyalize bir toplum hayatına geçiliyordu. Toplum hayatını tehdit eden en büyük tehlike olan iki safha atlatılmıştı: Atatürk'ün ölümünden sonra, Cumhuriyet, bütün ilkeleri ile, gene ayakta kalmış ve devam etmişti. İkinci Dünya Savaşının mahvedici çarkına da düşülmemişti. Bütün bunları yapan parti, hayat tecrübesi, devlet tecrübesi ile, kendisine güvenilecek tek kurum idi. Çok partili hayat biçimine geçerken de, onun bu tecrübesinden -binaenaleyh iktidarından- kolay kolay vazgeçilemezdi.

İşte C.H.P., başta belki de lideri olmak üzere, böyle bir duygu, daha doğrusu böyle bir duygu kompleksi içinde idi.

Fakat ortaya çıkan yeni partilerden birisi D.P. o zamana kadar mevcut olan C.H.P. tutumuna -dikkat edilsin, genel politikasına değil, daha çok tutumuna, davranışına- pek şiddetli bir tepki olarak

sahneye çıktı. C.H.P. nin, mahallî kademelerine kadar uzanan ve devlet - parti ayniyeti halinde uygulanan merkeziyetçi sıkı idaresine karşı, yumuşak devlet idaresi vaadetti. C.H.P. nin, rejimin temeli saydığı laiklik prensibinin o zamana kadar kolayca uyulan sınırlamalarına karşı, geniş bir moral ve dinsel tatmin vaadetti. C.H.P. nin savaş yıllarında uygulamak zorunda kaldığı otarşi politikasından dolayı içine düşülen iktisadî durgunluğa karşı, iktisadî hareketlilik vaadetti.

Bu vaadler, tam Atatürk'ün zamanından beri sürüp gelen muhafazacı -dinci- sermayeci gurubun ve onlar tarafından fışkırtılan kapalı bir ekonomi ve entellektüel değerler dünyası yaşayan kitlelerin hoşuna gitti. D.P. de bu yüzden, büyük bir alternatif olarak ortaya çıkıp, iktidar adayı sayıldı.

İşte D.P. nin, dört tanınmış kurucusunun ötesindeki bir meçhuller ufkundan gelerek, C.H.P. nin yıllanmalar sonunda elde ettiği değerleri silecek bir güç göstermesi, C.H.P. de bir kompleks yarattı: Kendine olan güvenin ve karşı tarafa gösterdiği küçümsemenin yerini, kızma-korku aldı. Bu kızma ve korku ile, rakiplerini, rejim için tehlikeli de görmeğe başladılar. Yalnız, artık, bu rejim için tehlikeli olma temasına dayanarak, çok partili yoldan geri dönüle-miyeceği için, zaman kazanma yoluna gidildi: Kendilerine iktidarda bir müddet daha kalmayı garanti ederek, kazanılan bu süre içinde, halkı kazanma yolları bulmak... Onun için, 1946 da, daha henüz teşkilâtını geliştirememiş olan D.P. yi en zayıf devresinde yakalayıp hemen seçime gitmeğe karar verdiler. Ayrıca, bu seçimde bazı seçim hilelerine baş vurmaya da, rejimi kurtarma, devleti, gene tecrübeli ellerde tutarak devlet hayatında istikrarı sağlama gibi üstün prensiplerin gölgesine sığındırdılar. Onun için, 1946 seçimleri, bir seçim analizinin ilk hareket noktası olma niteliğini de kazanmamış oldu.

Bunun için, çok parti rekabetine dayanan seçimlerimizin tarihini 1950 den başlatmak, âdetâ; gittikçe genelleşen bir tutum teşkil etmeğe başladı.

1965 seçimleri de, 1950 de başlayan bir siyasî gelişmenin yarattığı bir siyasal ve hukuksal ortam içinde geçmiştir. Bu ortamın bütün unsurlarını teferruatı ile analizden geçirmek gerekir. Şimdilik, kısaca şunları söylemek mümkündür:

i — **1965 Seçimlerinde Siyasal Ortam:** 1965 seçimleri, 1950 - 1960 arasını karakterize eden niteliklerin yarattığı bir ortam içinde yapılmıştır. Bu, Parlamento'ya yansiyacak ve geçecek siyasal kuvvet-

lerin bölünmesi, dağıtılması, ufalanması ihtiyacının duyulduğu bir siyasal ortamdır. Şöyle ki: 1945 den sonra şekillenmeğe başlayan muhalefet alternatifini, 1946 seçimleri, daha tam şekillenmeden yakalanmıştı. Buna rağmen, bu muhalefet alternatifi, 1946 - 1950 arasında tam anlamı ile gerçekleşmiş ve 1950 seçimlerinde oyların % 54, 91 i gibi önemli büyük payını kazanmıştı. Tek turlu liste usullü, seçim bölgesi seçim sisteminin sonucu olarak da, bu % 54, 91 oranı Meclisteki sandalyelere, daha yüksek olarak geçmişti. Bu yüzden, Meclis, gene âdete tek parti tarafından -bu sefer D.P. tarafından- doldurulmuştu. Diğer parti olan C.H.P., bu çoğunluk sisteminin kurbanı olarak, aldığı oy oranından daha da düşük bir sandalye toplamı ile Mecliste, pek zayıf bir muhalefet gurubu durumuna düşmüştü.

Bu durum içinde de D.P. de bir başka kompleks ortaya çıkmıştı. Pek büyük çoğunluğun, kahir çoğunluğun, hemen hemen ülkenin tümünün gerçek temsilcisi olduğu bilincine kapılmıştı. Vaka, C.H.P. de oyların % 41, 05 ni almıştı. Fakat, bu oy, onun gerçek gücünü belirtmezdi. Hele ülkenin, onu, artık, bir temsilci olarak hâlâ ondan korkan bölgelerin, sınıfların oyu ile, ona pek sıkı olarak maddî çıkar bağları ile bağlanmış partizan çevrelerin ve onun dayandığı geleneksel duygularla hareket eden sadık îmanlı bölgelerin oylarından kurulu idi. C.H.P. nin, zaman içinde şöyle bir silkelenmesi ve gerçek denemelerden geçirilmesi korkan bölgeleri, ona sadık îmanlı geleneksel taraftar zümreleri ondan koparacaktır. Nitekim 1954 seçimleri, bu kopmayı yapmış ve oranı % 36, 34 e indirmiştir. Gerçeklere inme gücü arttıkça, halk, C.H.P. den büsbütün kopacaktır ve ülke de, yeni çağın yeni ihtiyaçlarına (yumuşak idare ve devlet yönetimi getirilmesi, moral ve dinsel tatminler getirilmesi, özel teşebbüs temeline dayalı iktisadî hareketlilik getirilmesi ihtiyaçlarına) karşılık olan D.P. halkın gerçekten ve tek temsilcisi durumuna, gittikçe artan bir hızla ve gittikçe artan bir oran içinde yükselecektir.

İşte, bu yargılama biçimi. D.P. de, daha şimdiden başlayan ve gittikçe gelişecek bir hız ve oran içinde ülkenin ve halkın gerçek temsilcisi olduğu kompleksini yarattı. Meclis içindeki sandalye çoğunluğunun gösterdiği kuvvet yoğunluğu da, onun bu kompleksini kamçıladi, arttırdı ve D.P., bu itici nedenlerin gücü ile, bir «Parti çoğunluğu mutlakiyetine» yöneldi. Bu mutlakiyet, ülkede, tek kişi iktidarını durduracak siyasal mekanizma, sosyal kuvvet merkezleri olmadığı için, kısa zamanda bir oligarşi ve tek kişi mutlakiyeti haline geldi. Bu durum, bir demokrasi gelişmesi değil, tersine, çok parti biçimi altında olmasına rağmen, bir demokrasi sapması idi.

Demokrasiden olan bu sapma, demokratik devlet hayatının türlü kesimlerinde, türlü biçimlerde belirmiştir. Bunların her birinin analizini yapmak ve niteliklerini, genişliklerini, derecelerini saptama, ayrı bir konudur. Şimdilik toptan şunu söylemek mümkündür: Bu demokrasi sapsmaları, D.P. İdaresini, 1924 Anayasasının meşruilik platformundan dışarı atmıştır. 1960 İhtilâlin siyasal anlamı da işte buradadır. -Bu ihtilâlin, elbette bir de sosyal anlamı ve istilzamları olmuştur. Fakat, onun siyasal anlamı şunlardır: çok partili siyasal rekabetin vardığı bu sapsmaları bertaraf ederek ve rejimin yeni sapsmalara uğraması yollarını kapayarak, rejimi, kendi doğal, sıhhatli rayı üzerine oturtmak....

Demekki siyasal ortam, rejimin yeni sapsmalara uğraması yollarını kapayarak, rejimi kendi doğal ve sıhhatli rayı üzerine oturup sürdürmek ihtiyacı içindedir. Parlamenteoya, tekrar bir çoğunluk istibdadını getirecek yoldan ayrılmak ihtiyacı içindedir. Çoğunluk sistemi, Türkiye'ye, Mustafa Kemal radikalizmlerine, devrimlerine, onlara dayanak olan ilkelere karşı bir muhafazacılık temeline dayalı bir çoğunluğun istibdadını getirmişti. İhtilâl, bu çoğunluğun Anayasa sapsmasını bertaraf etmiştir. Fakat, siyasal tabiat, yolunu, aracını bulursa, gene bir çoğunluk istibdadını getirebilir. O halde, herşeyden önce, siyasal tabiat, hangi yol ile gelecek olursa olsun, hangi mahiyette olursa olsun, bir istibdadı çekmiyecek kadar gelişinceye kadar, bu siyasal tabiata, kolaylıkla istibdada kaçacak yolları, araçları, imkânları vermemek en akıllıca iş olur. Onun için, uzunca bir süre çoğunluk sistemine vedâ etmek gerçeği savunulmaya başlamıştır.

Demek, 1960 dan sonraki siyasal ortam, bir çoğunluk istibdadından korkan bir ortamdır. Bu ihtimâli önleme ihtiyacı ile dolu bir ortamdır. Ortaya, siyasal iktidarı kendi tekeline alacak kadar kuvvetli bir parti çıkamamalıdır. İktidardaki tek parti, sosyal tabiat dolayısıyla, muhafazacı oluyor. Bu suretle, Mustafa Kemal ve 27 Mayıs ilkeleri ile tezada düşme ihtimâli açılmış oluyor. Bu da çatışmalara, huzursuzluklara yol açıyor. En iyisi, herhangi bir partiye; muhafazacı eğilimlerini uygulama gücünü verecek yolları, siyasal sistemin unsurları arasından çıkarmalıdır. Binaenaleyh siyaset sahnesine çıkacak kuvvetleri bulmalıdır.

İşte 1965 seçimleri, kuvvetleri bulma isteğinin egemen olduğu bir siyasal ortam içinde yapılmıştır.

2 — **1965 Seçimlerinde Hukuksal Ortam** : Bir çoğunluk istibdadından korkan ve bu itibarla bu istibdat yoluna düşebilecek siya-

sal kuvvetleri bulma ihtiyacını duyan siyasal ortam, kendisine karşılık olmak üzere, şu hukuksal ortamı da yaratmıştı: seçimlerin, artık nisbî temsil esasına göre yapıldığı bir ortam...

Gerçekten, çoğunluk sisteminin getireceği siyasal iktidarı bir partiye veren yoldan kaçınmak istiyor isek, ilk yapılacak iş, siyasal iktidarı, bir parti tekeline verecek yolun karşıtı olan yolları aramak olmalıdır. Bu yol, olsa olsa, nisbî temsil yoludur. Çünkü nisbî temsilde, iktidarı bulma, türlü partilerin meydana getireceği bir koalisyonla verme istidadı vardır. Onun bu istidadını geliştirip kullanmalıdır.

İşte bu düşünce ile, siyasal ortamın duyduğu ihtiyacı tatmin aracı olmak üzere, nisbî temsil yolu ile bir hukuksal ortam yaratılmıştır. 1961 seçimleri, bu hukukî ortam içinde yapılmış ve umulduğu üzere de, Parlamento'ya, bölünmüş bir siyasal iktidar getirmiştir.

Fakat, 1961 Parlamentosu devresi içinde yaşanırken ortaya çıkan bir gelişme, alelâde bir nisbî temsil sisteminin bile iktidarı bulmaya yetmiyeceği intibahı vermeye başlamıştır. Memleketlerin, nisbî temsil esasına rağmen siyaseten kutuplaşma denen bir olay içine girdiği görülmeğe başlanmıştır. Bu olay içinde, küçük partilerin silinip, iktidarın iki büyük parti arasındaki rekabete göre bir sahip kazanması yoluna gidildiği anlaşılmağa başlanmıştır. Oysa ki, bir çoğunluk istibdadına karşı en iyi siyasal araçlardan birisinin de, Parlamento'da küçük partilerin de bulunması ve siyasal kararların alınmasına katılması yollarının açık bulunması idi. Gelişen kutuplaşma istidatlarının ise, küçük partilere bu şansı vermediği, vermiyeceği anlaşılıyordu. Onun için, seçim sistemi üzerinde bir yeni ameliyeye daha girişildi: küçük partilere zaten bir şans vermekte olan nisbî temsili muhafaza etmek ve ayrıca, bu sistem içinde, küçük partileri, büyük partilere nazaran daha imkânlı kılan «Millî artık» usûlü ile kuvvetlendirmek.

Millî artık usûlünü, türlü biçimlerde nitelenebilir. Fakat, en hâkim niteliğin şu olduğu ileri sürülebilir: bir nisbî temsil içinde bir sandalyaya düşen oy barajından artan oyların, daha çok küçük partiler lehine istismar edildiği bir sistem... Çünkü, nisbî temsilde büyük partilerin oy artıkları, nisbeten daha azdır. Oysa ki, küçük partilerin artan oyları, seçimlere girdikleri bölgelerin sayısı arttıkça, artmaktadır. Bir çevre seçim bölgesinde bir işe yaramaz halde var olan bu artıkları bir araya getirip değerlendirdiniz mi, bu, ister istemez, büyük partilerin normal olarak sahip çıkacakları sandalyelerin bir kısmını, onların elinden alıp, bu türlü artık-

ların birleştirilmesinden hasıl olacak yekûnlara vermek teşkil edecektir ki: bu da, büyük hesabına, küçükleri takviye sisteminden ibaret olacaktır. Büyüklerin, iktidar çoğunluğuna doğru giden gelişme istidatlarını önleme olacaktır.

İşte, 1965 seçimleri, büyükleri bu yolda iktidar tekeline gitmekten alıkoyacak bir hukuksal ortam içinde yapılmıştır.

3 — Kutuplaşma : Buna rağmen, gene de, bir kutuplaşma olmuştur: Şu anlamda ki, seçime giren bütün partiler, oyları bölüşmüş ve sandalya kazanmıştır. Bu, daha çok millî artık usûlü ile kuvvetlendirilmiş nisbî temsilin eseri olmasına rağmen, bu seçim sistemi, büyük oy paylarını ve sandalya sayılarını, gene de iki büyük partiye vermemezlik edememiş, hattâ, bu büyük partilerden birisinin oyların % 53 nü alarak iktidara gelmesine engel olamamıştır. Ana muhalefet partisi de oyların % 29 una yakın bir payını almıştır. Bu suretle, nisbî temsilin en koyu biçimlerinden birisi dahi uygulansa, bunun, nihayet, küçük partilere de bir miktar şans getirdiği ve fakat iktidar bölünmesine, yüzde yüz bir kesinlik ile yol açmadığı, iktidarın, gene de tüm olarak bir partide kalması imkânının mevcut olduğu, yeter ki, büyük partilerden birisinin, seçim sırasında seçmeni etkileme faktörlerini iyi tayin edebilmesinin şart olduğu gerçekleri ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh, bu kutuplaşmanın, küçük partileri silme anlamında değil, fakat onların, iktidarı bölmelerini önliyerek, seçmeni en iyi etkileyen bir partinin iktidara gelmesi; bu işte ondan daha az başarılı olanın da ana muhalefeti teşkil etmesi, öteki küçük partilerin de kendi küçük payları ile seslerini duyurtma güçlerini gene de muhafaza edebilmeleri anlamında olduğu anlaşılmıştır. Binaenaleyh, parti kutuplaşmasını veya tersini, seçim sistemine açıklamaktan çok, mevcut partilerin kamu oyu'nu etkileyici faktörleri bulup bulamamaları ile açıklama yoluna gitmenin ve daha da sıhhatli bir yorum biçimi olduğu anlaşılmıştır.

I — 1965 SEÇİMLERİNİN TAM BİR ANALİZİNİ YAPMAK MÜMKÜN DEĞİLDİR : Bununla beraber, seçmeni etkileyen faktörlerin tesbiti noktasından hareket eden tam bir seçim analizi yapmak da mümkün değildir. Elimizdeki faktörlere göre yaptığımız öngörüşler ile son seçimlerin verdiği mûtalar, birbirini tutmamıştır. Demek ki, bilinen faktörler, gerçekte seçmeni etkileyen gerçek faktörlerden değildir.

Eldeki faktörlere bakarak, T.İ.P. nin Zonguldak gibi işçi kesafeti bulunan yerlerde iyi bir sonuç elde etmesini beklemek gibi, el-

deki faktörlere göre ayrı sınıfî açılar içinde kalması gereken kitlelerin, bazı bölgelerde. A.P. mihrakında birleştikleri görülmüştür. Meselâ, İzmir'in en varlıklı guruplarını ihtiva eden bölgeler ile, en varlıksız ailelerini barındıran bölgelerin, A.P. de birleştikleri görülmüştür. Bu durum, sınıfî açının seçime girdiği etkiden daha büyük faktörlerin, birbirine pek zıt sosyo-ekonomik şartlar içinde yaşayan bu zıt sınıfları birleştirdiklerini meydana çıkarmıştır. Bu faktörlerin, bu yeni faktörlerin ise mahiyetleri bilinmemektedir. Dünya şartları ve yurt şartları, boyuna değişmektedir. Değişen bu şartlar, seçimde önceden görülemeyen etkilemeler meydana getiriyor ve biz, bunları tam olarak bilmiyoruz. Bu sebeple de, en zengin in gecekond u sefaletini çeken sınıfların, A. P. de birleşmelerini açıklamak zorlaşıyor. Bunu, Sosyo-ekonomik faktörlerden daha kuvvetli moral faktörlerin mevcut olduğu şekilde açıklama yoluna girmemiz gerekecektir. Ve filhakika, gene İzmir şehrinin bölgesel seçim analizi, bize, aydın tabakalarla, karacahillerin de, gene A.P. de birleşmiş olduğunu göstermektedir.

Bir kelime ile, seçmenlerin cinsiyet, yaş, eğitim, meslek durumları, ikâmet bölgeleri gibi unsurlardan gelen seçim faktörlerini bilmeyoruz. Din, mezhep, entellektüel açıdan dünya görüşleri gibi unsurlardan gelen faktörleri de pek bilmiyoruz. Bu sebeple, tam bir yorum yapmak, tam bir seçim analizi yapmak mümkün değildir.

II — SOSYO - POLİTİK ORTAMIN KABACA GÖZLEMİNDEN GELEN UNSURLARLA BİR ANALİZ DENEMESİ : Bununla beraber, sosyo - politik ortamı yansıtan bazı unsurları da bilmemiz mümkündür. Bu unsurlara dayanarak bir analiz yapmamız da mümkündür.

Böyle bir işe girişince şu sonuca varmamız da mümkündür:

i — 3 Parti Üzerinde Bir Seçim : 1965 seçimleri, esas itibariyle üzerinde durulmağa değer 3 partiyi söz konusu ettirecek bir sonuç vermiştir. Bunlar, C.H.P., A.P. T.İ:P: dir: Bunlardan başka daha üç parti seçimlere girmiştir ve öyleki, sandalyaların paylaşılmasında bir varlık da göstermişlerdir. Hele, M.P., oldukça iyi bir başarı da göstermiştir. Fakat, bu sonuçlar, partiler hayatı akımı içinde anlamlı olmak niteliğini yitirmişler, artık.. Artık, partiler hayatı akımı içinde bir anlam taşıyan sonuçları, ancak, söylediğimiz ilk üç parti olmak niteliğini yitirmiştir, artık.. Artık, partiler hayatı akımı içinde bir anlam taşıyan sonuçları, ancak, söylediğimiz ilk üç parti göstermektedir. Şundan ki: Y.T.P., M.P. nin, 1965 seçimlerinden sonra, artık, ancak kişi partisi olarak mevcut olabileceklerini, bu-

nun ötesinde, esas itibariyle «Sağcı» kampın alelâdeliği için A.P. den ayrılan bir yönleri bulunmayacağını söyleyebiliriz. Vakiya, bunların her birinin birbirinden ayrı programları vardır ve gene olacaktır. Kendileri, bu ayrılıkların, temelde, esasta olduğunu söylemektedirler, söyleyeceklerdir de... Fakat, sosyal temaya, sosyal muhtevaya muhalefetleri; bir Anayasa zorunu olduğu için istemiye - istemiye dillerinde muhafaza ettikleri «sosyal devlet»i, onun gereği olan sosyal güvenlik ve toplumsal adaleti, bireyci hürriyet yolundan elde etme felsefeleri ile, bilhassa Mustafa Kemal'in öngördüğü toplumsal yapı değişmelerine karşı muhalefetleri ile, bu iki parti de, A.P. nin temelindedir. Onları A.P. den ayıran tüzük ve programlarındaki değişik ifadeler, -bazen değişik bir felsefenin deyimi imiş gibi gözükken- değişik hükümler değildir. Ancak ve ancak etrafında halkalandıkları bir liderin mevkiidir. M.P. ve Y.T.P. 'de, bu liderlik, kişi olarak da açıkça gözükmiştir.

Bu özellikleri ötesinde, bu iki partiden Y.T.P. ayrıca kuvvet yitirmede o kadar ileri gitmiştir ki, artık kendisinin, bir silinme eğri düzeyinde olduğu söylenebilir. Bu bakımdan da önemini pek yitirmiştir. M.P.'ye gelince bu, kuvvet yitirmemektedir. Kendisinin belli bir kuvveti vardır. Bu kuvvet, yukarıda söylediğimiz gibi programından ve davranışından gelmemektedir. O da, programı ve davranışı bakımından, bilhassa eski D.P. nin, şimdiki A.P. nin felsefesi dışında değildir. Bu partiye, durulmuş, dengelenmiş, mütevazi fakat sabit bir tema veren, sağlayan unsur; esas itibariyle, memlekette, her zaman, hem iktidara, hem muhalefete, muhalefetlere, hem başına, hem serbest fikir muhraklarına, bir kelime ile her yerde, herkese, hatta müesseseye kızan, hiç bir şeyden memnun olmayan, hayatî görüş esası itibariyle muhafazacı olan ve bu muhafazacılığı dinci bir açı içinde geliştirmeye gayret etmeyen herkese ve müesseseye saldıran vatandaşların oyudur.

Siyasal partilerin büyük olanları ve diğer bazı küçük partiler, memleketin sosyo-politik gerçeğine ne kadar tekabül ederse etsin, ülkemizde, böyle bir daimî gayrimemnunlar her zaman bulunacağı için. M.P. de, -veya ona benzer küçük teşekküller de her zaman küçük bir kuvvet olarak mevcut olacaklardır. C.K.M.P. de sosyal tema ve muhtevayı belki de şeklî demokrasinin de, liberal burjuva demokrasinin de ötesinde arama özelliği içinde kalın bir çizgi ile ötekilerden ayrılabilir, ama, Anayasanın öngördüğü anlamda bir sosyal muhtevaya muhalefeti dolayısıyla ve toplumsal adalet ve sosyal güvenlik temalarını da Anayasanın öngördüğü şekillerin ötesinde, otoriteci bir yolla elde etmeyi araması dolayısıyla fanatik ay-

dınlardan ötesini elde edememiştir. Halk içinde oldukça ünü olan bazı liderlerini, liderlik savaşlarında harcadığı için de, geleceği üzerinde, halkta kuşkular uyandırmıştır. Artık büyüyemeyecek bir dumurluluk safhası içine girmiştir.

Özetle, C.H.P., A. P., T.İ.P: dışındaki bu üç kuruluşda ya kuvvet yitirmesi vardır: ya artık büyüyemezlik içinde bir sabitliğe düşmüşlük vardır. Bunlar, seçim konjonktürü içinde kendilerine açılmış bulunan bazı elverişlikten yararlanarak, bir miktar daha fazla oy alabilirler: son seçimde M.P. nin elde ettiği sonuçta olduğu üzere... (Bu parti, bu seçimde C.H.P. ile T.İ.P. üzerinde toplanan, «sol», «Sola açılmış» durumları dolayısıyla hasıl olan kuşkuların dinci-muhafazacı gurupları kendisine çekmesi sonunda iyi bir yer elde etmiştir). Ama, artık, ülkenin kaderini tayinde kesin sözü olma mevkiine gelme yollarını sonuna kadar kullanamazlar.

Ülkenin siyasal kaderi bundan böyle, A.P., C.H.P. ve T.İ.P arasında tayin edilecektir. Binaenaleyh 1965 seçimleri üzerinde, bu üç parti açısından durup bir analiz yapmak gerekir.

ii — **3 Partinin 2 Kampta Yer Alması** : Bu üç partiyi de iki kampa ayırmak mümkündür : «Sağa dönük orta» veya «Ortanın sağı» ile «sağ» kampları... Buna göre, ülkeyi yöneten siyasal elit, daha doğrusu, ülkenin siyasal kararlarını araştırmaya, imâle, inşa, yürütmeye koyan siyasal elitin sağ ve sağa dönük orta bölümü ege-men durumdadır. Bu bölümün bir büyük kesimi, «iktidar» olarak, bir başka büyük kesimi de «muhalefet» olarak, siyasal vetireye ege-men durumdadır. Bunların karşısında da, henüz pek küçük olan T.İ.P. yer almıştır. Bundan böyle bir soyut ve biçimsel Burjuva demokrasisi, oyun kuralları içinde gene bir «iktidar» «muhalefet» çatışmaları görmekte edeceğiz. Bunu da, bir gerçek demokrasi imiş gibi iftiharla seyretmeğe de devam edeceğiz. Fakat, bu artık bir dış görünüşün ifadesinden, temaşasından başka birşey olmayacaktır. Çünkü, biraz sonra aşağıda işaret edeceğimiz üzere, artık C.H.P. nin ifade ettiği «Sağa dönük orta» veya «Ortanın sağı» ile, A.P. nin ifade ettiği «sağ», büyük partilerin yelpazelenmesi içinde, bir büyük kesimin («Sol muhtevalı» «Sosyal muhtevalı» kesime karşı olan «Burjuva soyut demokrasisici» kesimin) içinde mütalââ etmek gerekir. Bu her iki parti, sol muhtevaya, sosyal muhtevaya ciddî olarak dört elle sarılmamakta; sol muhtevanın, sosyal muhtevanın, mevcut sosyal yapıyı değiştirme istidadına karşı bulunmakta; sol muhtevanın, sosyal muhtevanın, mevcut siyasal tabakalaşmayı ve onun içindeki eski, geleneksel değerleri kaldırmasından ürkmede birleşmişlerdir; aynı çizgi üzerine gelmişlerdir, sola açılışa muhalefet

etmede ittifaklı hâle gelmişlerdir. C.H.P. nin kuruluşta sosyal muhteva üzerinde olduğuna, şahsen, eminiz. Tarihsel, ekonomik ve siyasal şartların, C.H.P. yi, sosyal muhteva çizgisi üzerinde kurulma kaderi ile yuğurduğunu biliyoruz. Bu partinin, kılıç ve kalem arkadaşlığından doğan bir gurubun siyasal ifadesi halinde, Mustafa Kemâl etrafında kurulduğunu ve Mustafa Kemal'in de, bütün sosyal reformların, ekonomik çıkar yol aramalarını ve uygulamalarını, bu partiye dayandığını biliyoruz. Bu partinin, 1924 Anayasasına sosyal rengi katan maddelerin sahibi olduğunu da biliyoruz. İsmet Paşa'nın Hariciye Vekili olarak, Başbakan olarak, bu partinin temelinde yatan ve Anadolu kurtuluşunun ilkesi olan, kapitalist emperyalizmin sultasından kurtulma prensibinin en büyük tatbikatçısı olduğunu biliyoruz. Devlet Başkanı İnönü'nün de, Atatürk'ün sosyal reformlarını, bir hürriyetçi demokrasi içinde devam ettirmek isteğinde olduğunu ve bu sosyal reformların, 1961 Anayasası içinde mahfuz kalması için çalıştığını biliyoruz. Ve nihayet, Koalisyonlar Başbakanı İnönü'nün, Türkiye'nin «Cemiyet işi»nin sol muhtevalı görüşlerle çözülebileceği hakkındaki fikirlerin sahibi olduğunu biliyoruz. Fakat, bütün bunların üstünde olarak da biliyoruz ki; «Halk Fırkası» halkın olmaktan kaymıştır. C.H.P., ülkede stürüktürel islâhlara gidemediğinden bir ilkel tarih hayatının siyasal eliti eline geçmiştir ki, A.P. de, bu elitin elindedir. Yâni, her iki parti de, ancak teferruatta birbirinen karşısında olan, «İlkel tarım hayatının sahibi, egemeni, yöneticisi olan aynı siyasal elitin iki kesiminin elindedir. İnönü, A.P. ile olan bu ayniyetlerini gördüğü içindir ki ve kuruluş sebebi olarak «Halk» tan «halkçılık» dan kopmayı gördüğü içindir ki, bu suretle, tarihin kendisini tasfiye edip, kendisinden daha kuvvetli olan öteki şeriki -A.P. yi büsbütün egemen duruma getireceğini kavradığı içindir ki, C.H.P. yi, tarihsel yerine oturtmak için, son olarak, «Ortanın solu» formülünü ortaya atmıştır. Şimdilik bildiğimiz şu ki, bu formüle rağmen, bugün belli sosyolojik kuvvetlerin etkisi ile, C.H.P. de, esas itibariyle, ortadan sağa doğrudur. Binaenaleyh, büyük ölçüde A.P. ile ayniyet halindedir. Ve bu son seçime, esas itibariyle bu hüviyeti ile girmiştir :

Binaenaleyh, C.H.P., bu hüviyet çizgisinin muhafaza ettiği müddetçe, -ki bu seçimde etmiştir- A.P. ile aynı kampta sayılmak gerekir ve bu seçime de esas itibariyle o kamp içinde girdiği içindir ki, bu seçimde üzerinde durulmağa değer dikkati çekici neticeleri araştırırken, biz, ikisini aynı kategori içinde mütalâa ederek diyeceğiz ki : bu seçim esas itibariyle tutucu, antiradikalizimci, soyut demokrasici sağ ve ortanın sağ ile; sosyal muhtevalı görüşçü ve radikalizimci ve sosyal yönü de gerçekleştirilmiş gerçekçi demokrasi araş-

tıricısı kuvvetler arasında geçmiştir ve şu sonucu vermiştir: Anti-radikalizmci, soyut demokrisici kamp, bir kesimi ile «iktidar»ı, bir kesimi ile de «Anamuhalefet»i elde etmiştir. Fakat, sosyal muhtevalı görüş ve radikalizmci demokrasiyi arama akımı karşısında gerilemişlerdir de... Sosyal muhtevalı görüş ve radikalizmci demokrasi akımı da, henüz aydınlık içinde olmadığı ve kendisine tam karşılık olan bir siyasal teşkilâta eriştiği konusunda tereddütlü olduğu içindir ki büyük bir sonuç elde edememiştir. Bununla beraber, mevcut teşkilâtlar içinde bu akımı en iyi karşılayan T.İ.P. bir varlık göstermiştir. Şöyle ki:

1 — Soyut Demokrasicilerin Siyasal Hayatta Egemenliklerinin Devamı : Gerçekten bu seçimde «Soyut demokrasici kamp» bir kesimi ile «iktidar»ı, bir kesimi ile de «Ana muhalefet» i ele geçirerek 1965 - 1969 arası siyasal hayatına egemen olacak duruma gelmişlerdir. Bu devreyi de esas bakımından, bir soyut demokrasi devresi olarak nitelemekten başka yapacak birşey kalmamıştır.

Bununla beraber, bu soyut demokrasi akımının taraflısı olan iki büyük kuvvetin ikisi de, esasta ve temelde gerileme çizgisi üzerine oturmuştur. Şöyle ki :

A — C.H.P. nin Durumu : C.H.P. nin gerçek yerini, yakın tarihi akış şöyle saptamıştır.

<u>Seçim Tarihi</u>	<u>Aldığı oy sayısı</u>	<u>Yüzdesi</u>	<u>Aleyhindeki yüzde</u>
1950	3,195,618	% 41,05	% 58,95
1945	3,214,895	% 36,34	
1957	3,763,866	% 41,03	
1961	3,724,752	% 36,70	
1963 (II)	3,460,586	% 36,21	
1965	2,675,785	% 28,75	% 71,25

a — **Teşhis :** Bu tablonun incelenmesi, şu gerçekleri ortaya koymaktadır: C.H.P. son 15 yılda, kesin olarak gerilemiştir:

i — C.H.P., son 13 yılda % 12,30 gerilemiştir. Gerileme payı, böylece küçümsenemeyecek bir orandadır.

ii — Son 15 yılda, C.H.P. aleyhinde bir büyüme hasıl olmuştur. 1950 de, aleyhindeki durum, % 58,95 iken, bu durum, % 12,30 bir gerileme payı artması ile, % 71,25 e yükselmiştir. Yâni, aleyhindeki durum, % 58,95, den, % 71,25 e yükselmiştir.

iii — Son Meclise nazaran, C.H.P. 55 sandalya kaybetmiştir.

Eğer çoğunluk sistemi uygulansaydı, uğradığı oy kaybı ve aleyhinde olan gelişme yüzünden, 1965 Meclisine, C.H.P., ancak 17 civarında olacak olan bir sandalya toplamı ile gelebilecekti.

b — **Bu kesin Gerilemenin Nedenleri** : C.H.P. nin uğradığı bu oy kaybının, bu sandalya kaybının elbette, kendisine özge sebepleri olacaktır. Biz bunları iki kategori içinde mütalâa edeceğiz: Dış görünüşte söz konusu edilebilecek nedenler ile temelde söz konusu edilebilecek olan nedenler...

a — **Dış Görünüşte Söz Konusu Olacak Nedenler** : Bunlar, hemen her partinin başına gelebilecek olan ârizalardır

i — Birleşik liste dolayısıyla iptâl edilen oylar : 1965 seçimlerinde Birleşik liste denen bir usûl uygulanmıştır. Her ne bahasına olursa olsun bir seçimi kazanma ihtirasından ötesini düşünemeyen partizanların seçimlere getirdikleri türlü liste oyunlarından kurtulmak için bu seçimlerde, birleşik liste denen bir usûle gidilmiştir. Gerçekten, partilerin her birinin, üzerinde kendi adları ve remizleri bulunan kendi oy listelerini kullandırmaları, türlü seçim hilelerine yol açıyordu. Bunun en yaygın usûlü de şu oluyordu: Bütün partiler, seçmene kolaylık olsun diye ve bihassa, okuma yazma bilmeyen sempatizanları sandık başında şaşırmasın diye, kendi aday listelerini, daha önceden, seçmenin ayağına kadar giderek dağıtıyorlardı. Ayrıca da, birbirine pek rakip olan partiler, rakiplerinin, kendilerinden önce dağıtmış buldukları aday listelerini, para ile satın alarak topluyorlar ve seçmenin elinde, yalnız kendi aday listelerinin bulunmasını sağlamağa uğraşıyorlardı. Bundan başka, sırf kendi aday listelerinin sandığa atılmasını sağlayıcı tedbirlere de başvuruyorlardı. Bu suretle, partiler arasında bir «aday listeleri dağıtma ve toplama» yarışı, savaşı açılmış bulunuyordu. Bu savaş, korkutmalar ve kandırmalar yoluyla, seçimin samimiliği prensibini - yâni seçmenin, bütün meseleler üzerinde tam bir aydınlama sonucu tesbit edeceği aday ve partilere oy vermesi serbestliği prensibini - bozuyordu. İşte, bundan kurtulmak için, 1965 seçimlerinde, partilerin, kendi adlarına, kendi aday listeleri düzenleyip dağıtmaları usûlüne son verildi. Seçime girmeğe ehil bütün partilerin resmî adayları -parti sırasıyla ve partilere ayrılmış özel sütunlarda göstermek üzere- ihtiva eden bir tek listenin yapılmasına; seçmenin, bu tek liste içinde beğendiği parti sütununu bir özel seçim mührü ile mühürlüyerek, o tek pusulayı sandığa atması yoluna gidildi. Okuma yazma bilmeyen seçmenlerin yınılmaması ve mührü, beğendiği parti sütununu üzerine basabilmesi için de, her partiye ait sütunun üzerine, o

partinin remzi konuldu. Fakat, buna rağmen, seçmenlerin büyükçe bir bölümü, bu birleşik listeleri, usûlüne göre mühürleyip, usûlüne göre sandığa atamadı. Bu yüzden bir çok oy iptal edildi ve bu yüzden, mûteber oy sayısı oranı düştü.

İşte, C.H.P. nin uğradığı oy kaybının bir bölümü, bu usûlden dolayı meydana gelmiştir, denmektedir. Sırf sayı bakımından baktığımız zaman, gerçekten, C.H.P. nin de kendi partizan ve sempatanlarından bir kısmının oyunu, onların bu birleşik listeyi iyi kullanamamaları yüzünden kaybettiğini söylemek yanlış olmaz. Her parti gibi o da, birleşik oy listelerini kullanma pratiğine uyamamış taraflılarının bir miktar oylarını yitirmiştir. Ama, bunun oranı pek fazla olmamak gerekir. Bu yol ile oy kaybı, oy kaybının gerçek nedenlerini araştırmayı lüzumsuz kılacak bir genişliğe ve mahiyete yükselemez.

ii — Oya katılanın taraftarlarının azalması : C.H.P. yi geriletten sebeplerin içinde önemli olanlardan birisi budur. Şu bir gerçektir ki, bundan önceki seçimlerin gösterdiği şerait içinde, oyunu, fazla tereddüde düşmeden C.H.P. ye verenlerden bir bölümü, bu sefer, bu yolda hareket etmemişlerdir. Normal şartlar içinde C.H.P. seçmeni olması gerekenlerden bir bölümü bu sefer, kendisinde bu ruhî emniyeti duyamamıştır ve sandık başına gidememiştir.

Bir kere, genel olarak seçmenlerin bir bölümü, bu son seçimde uygulanmış bulunan «Ön seçim» = «Primary Election» sistemi yüzünden, sandık başına gitmeyi beyhude saymıştır. Bundan önceki seçimlerle, asıl seçmen, parti içinde aday saptanması usûlü ile fazla ilgilenmezdi. Çünkü bu safhayı bilmezdi. Önüne getirilen listenin, parti içinde, nasıl bir azınlık tarafından, nasıl bir parti - içi entrikalarla düzenlendiğinin pek farkında değildi. Bu sebeple önüne getirilen listeyi seçim sandığına atarken, kendisinde, ne de olsa, millet temsilcilerini kendisinin irae ettiği(gösterdiği) bilinci hasıl olmuş olurdu. Şimdi se, parti içi aday saptanması usûlü bir kanunîliğe bağlanıyordu. Bu ise, seçmende, kendisinin dışında tesbit edilen adayların adını sandığa atmadan ibaret bir mekanik rolden başkası olmadığı duygusunu uyandırdı; millet temsilcisini kendisinin gösterdiği hakkındaki bilinci gölgeledi. Bu sebeple, birçok seçmen, seçim sandığı başına gitmeyi beyhude, hattâ, haysiyetine sığmaz saydı. Bu da, üye katılanların sayısını azalttı. C.H.P. de, bundan kendi almamazlık edemezdi.

Fakat, üye katılanları, bilhassa C.H.P. aleyhinde azaltan, yâni normal olarak C.H.P. ye oy veregelmiş olanlardan bir bölümünün

bu sefer, oya katılmamalarını önlemiş olan asıl âmil bu değildir. Asıl âmil, T.İ.P. nin ortaya çıkmış olmasından dolayı, eski C.H.P. seçmenlerinden bir bölümünün tereddüde düşüp, sandık başına gitmemesidir. C.H.P. nin oy kaybının sebeplerinden birisi budur.

Gerçekten, seçmenlerden büyük bir bölümü, şimdiye kadar C. H.P. yi «sosyal muhtevali bir politika» çizgisi üzerinde saymakta idi. Onun programındaki halkçılık, devrimcilik, laiklik, devletçilik ilkelerine bakan seçmenlerden bir bölümü, mahiyetlerini kendileri de pek iyi kavramasalar da, kafalarında duydukları sosyal görüş ve ihtiyaçları ön plâna alan bir politika bulma ihtiyacına, C.H.P. nin karşılık verdiğini sanırlardı. Bu sebeple, oylarını ona verirlerdi. Seçmenlerin bir başka bölümü de «sosyal muhtevali bir politika» çizgisi ile fazla ilgilenmeden, böyle bir çizginin varlığından haberli olmadan, var olması üzerinde bir bilince kavuşmadan, duygusal ve geleneksel nedenlerle, C.H.P. ye oyunu verirdi.

Vaktaki ortaya T.İ.P. çıktı; o zaman, birinci kategori seçmenler sosyal muhtevali politikanın gerçek arayıcısının ve sahibinin C. H.P. değil, T.İ.P. olduğu, olması gerektiğini anladılar; Hiç olmazsa, bu noktada bir kuşkuya düştüler. C.H.P. den de, eski alışkanlıkları dolayısıyla büsbütün kopamadılar. Bu sebeple, seçim sandığı başına gitmede tereddüde düştüler. İkinci kategori seçmenler ise, T.İ.P. ile, o zamana kadar bilmedikleri «sosyal muhteva» nin mahiyetine inmeye başladılar, ayrıca, kendilerine bunu öğreten T.İ.P. varken, C.H.P. ye oy vermedeki tezadı kavradılar, fakat, T.İ.P. e de tam dönemedikleri için, ne ona ne de C.H.P. ye oy vermemek için, seçim sandığını ihmâl ettiler.

iii — **Kendi içinden çıkan bağımsızların oy bölümleri** : C.H.P. yi tam bir gerilemeye sürükleyen etkenlerden birisi de, normal koşullar altında C.H.P. nin adamı olacak olan ve şimdiye kadar da olmuş olan bazı kimselerin bu seçimde bağımsızlıklarını duyurarak, kendi kişiliklerinde C.H.P. ye gidecek olan oyları bölmüş olmalarıdır.

Gerçekten, bu seçimde, önemli sayıda politikacı, hemen hemen son dakikada, C.H.P. saflarından ayrılarak, bağımsızlık ileri sürmüştür. Bunun da sebebi vardır : Ön seçimler, birçok politikacıyı, tabiatı ile, liste başlarına getirememiştir. Her gönülde bir arslan yatması gibilerden, ön seçimlere giren her politikacı liste başına giremeyenlerin, uygulanan nisbî temsil sistemi dolayısıyla seçilme şansından uzaklaşacağını bilmeden de gelen bir ruhsal itişle kendini liste başlarına uygun görmüştür. Fakat, ön seçimlerin realitesi

gelip çatınca, birçok politikacı, kendini listenin başlarından uzak yerlerde görmüşlerdir. Bunu da üzülmüşlerdir. Bunu, normal bir seçimin, adayların kredisini meydana çıkarma işlemi olarak sayamamışlardır; liste başlarına gelmiş olanların eliyle işlenilmiş bir oyun saymışlardır. Bu yüzden de, partilerine küsmüşlerdir. Fakat gönüllerindeki hırslı politikacı itişisi ile, kenarda kalmağı da kabul edemiyerek, kendi adlarına seçime girmişlerdir. Bu suretle de, normal olarak, C.H.P. ye akması gereken oylardan C.H.P. yoksun kalmıştır.

Bunu böyle olduğunu -hiç olmazsa bazı bölgelerde böyle olduğunu- seçim istatistikleri göstermektedir. İlerde, aday kişilikleri ve mensup oldukları partilerle olan ilişkileri daha derinden bir analizden geçirilince daha iyi anlaşılacağı üzere, bazı bölgelerdeki C.H.P. oyları ile, bağımsızların aldığı -bir anlama göre C.H.P. den böldükleri- oyların toplamı, o bölgedeki sandalyaların çoğunu kazanan A.P. oylarından üstün olmuştur. Bundan; eğer bir bölünme olmasa idi, bu sandalyaların çoğunu A.P. değil, C.H.P. nin alacağını söylemek gerekir. İşte, birkaç örnek : Bitlis'de, bağımsızlar 16.000 küsur oy almışlardır. Yâni, C.H.P. den bu kadar oy bölmüşlerdir. Bunu o bölgedeki C.H.P: oyu olan 20.000 küsura eklersek, toplam, 36.000 küsuru bulurken, bu, o bölgede A.P. nin aldığı 31.000 küsur oydan fazladır. Kars'ta da böyle olmuştur. Burada A.P., 58.000 küsur oya sahiptir. Buna karşılık, C.H.P. nin 53.000 küsuru ile bağımsızların 15.000 küsuru birleşince 68.000 küsura ulaşılır ki, A.P. den 10.000 küsur fazla oy eder. Mardin de A.P. ve C.H.P. nin her ikisi de 26.000 küsur civarında oy almışlardır. Buna karşılık bağımsızlar, her ikisinden de fazla oy elde etmişlerdir. Bununla C.H.P. nin iyi birleşince, A.P. nin aldığı oydan 3 misli fazla bir oy sayısına yükselinir. Sinop'da da bağımsızlar ile C.H.P. oyları toplamı, A.P. den 6.000 küsur fazlayı bulmuştur. Özetle; bağımsızların, C.H.P. oylarını, esaslı bir şekilde böldüğü sonucuna varmak gerekmektedir.

iv — **Pasif bir seçim kampanyası** : Yukarıda sözü edilen ön seçimin, kendilerini normal olarak listenin başlarında tasavvur eden bazı Halk Partili adayları, listenin sonuna inmesi, bir başka sonuç daha doğurmuştur ki, bu da, C.H.P. nin gerilemesinin bir sebebi olmuştur.

Gönüllerinde yatan arslan dolayısıyla kendilerini liste başlarında tasavvur eden bazı C.H.P. li adaylar, ön seçimde, umdukları bu sonucu elde edemeyince, ileri bir inisiyatif gösterip, seçime bağımsız olarak girmeğe karar vermemişlerdir. Yerlerine razı olmuşlardır. Fakat, gönülleri de kırılmıştır. Bu yüzden de, parti adına yapılacak kampanyayı, parti-içi rakiplerini suyun üstüne çıkaracak yol-

da, enerjik ve dinamik yolda yapmaktan uzakta kalmışlardır. Kişi olarak kazanma şanslarının olmadığı bir seçimde, partilerini kazandırma imanını ayakta tutmamışlardır. Pek pasif bir seçim kampanyası izlemişlerdir. Buna karşılık, büyük rakip olan A.P., 27 Mayıs karşı ihtilâlini de teşkil edecek bir ateş ile seçimi yürütüp ona nazaran üstün sonuç almışlardır.

b¹ — Temelde Söz Konusu Olacak Nedenler : Şimdiye kadar gösterdiğimiz nedenler, C.H.P. nin gerilemesinin dış görünüşünü açıklamaya yararlar. Bir de, bunların altında, daha derinde, daha temelde bazı nedenler vardır ki, C.H.P. ye oy kaybettiren asıl nedenler bunlardır; bunlar olmak gerekir; bunların olduğu ileri sürülmektedir. Şöyle ki :

i — Moral Plânda Kredi Kaybettiren Nedenler : Bu seçimlerde, rakipleri, C.H.P. yi moralman sarsan bazı hücumlarda bulunmuşlardır. Bu hücumların çoğu delilden uzaktır. Bilhassa aydın çevrelerce, tarihî akışı kendi gerçeği içinde izleyenlerce ciddî sayılmaktadır. Fakat, ısrarla ileri sürülüşleri, geniş kitleler üzerinde etki yapmamıştır, denemez:

a²) Jurnalçılık İle İtham : Bir görüşe göre; 27 Mayıs'dan sonra ortaya atılmış bulunan iddiaların bir çoğu, tamamıyla dayanaksızdır. Bunlar, eski düşük iktidar ile, onun seyyiatı ile ilgili saydırılarak, birçok gurupları ve vatandaşları kötüleyici mahiyettedir. Ve bunlar, daha çok C.H.P. ye mensup çevrelerce ileri sürülmüştür. Bu suretle C.H.P. kendi liderliğindeki hükûmetleri işgal eden, onları saptıran bir sürü jurnalın sahibi olmuştur.

İşte, bu görüşe göre C.H.P., jurnalçılık yapmıştır. Ve bunun açıklanması, ileri sürülmesi de, ona oy kaybettirmiştir. Rakipleri C.H.P. yi jurnalçılık ile ithamda kusur etmemişlerdir. Bu itham da, ona oy kaybettirmiştir.

b²) İhtilâlcilik İle İtham : C.H.P. yi jurnalçılık içinde teşhis eden görüş, aynı zamanda, onun bir ihtilâlcilik ithamının karşısında kaldığını da tesbit etmiştir : Rakipleri, C.H.P. yi, aynı zamanda, hem 27 Mayıs'ın müsebbibi, hem de ondan sonraki ihtilâl teşebbüslerinin de bir çeşit kışkırtıcısı olarak ve nihayet yeni ihtilâllerin tehditçisi olarak kamu oyu önünde sürekli olarak teşhir etmişlerdir. Böyle bir teşhir de etkisiz kalmamıştır. C.H.P. ye, ihmâl edilemeyecek ölçüde kredi kaybettirmiştir.

Bir kere, C.H.P. seçim yoluyla iktidarı alamıyacağını anladığı için ihtilâl yolu ile iktidara gelmenin çaresi olarak 27 Mayıs'ı tah-

rik eden bir parti olarak sunulmuştur. Tarihsel gerçeklerin kendi önünde tartışılması ile değil, duygusal davranışlarla harekete geçirilen kitlede buna inananlar olmuştur ve her ihtilâlin getireceği dalgalanmalardan rahatsız olan mizaçları ile bu kitleler, C. H. P. den soğumuşlardır. Ayrıca, 27 Mayıs'dan duyguları, maddî ve siyasal menfatleri dolayısıyla kırgın çıkan bir büyük kitle nezdinde, bu itham, pek yaygın bir etki yaratmıştır. 1957 den sonra bir genel seçime gidilebilse idi, yavaş - yavaş C. H. P. ye doğru akması beklenen kitleler, 27 Mayıs ile bir sarsıntıya uğrayınca, kendisine bu sarsıntının müsebbibi olarak sunulan C. H. P. ye garaz duymuşlardır, ona doğru olan yatkınlıklarını ayarlayıp, ondan kopmuşlardır. Bunu bir başka deyimle de söylemek mümkündür : Halk, D. P. zamanında, yumuşak idare, moral tatmin, iktisadî hareket siyasetinden yararlanıyordu. Böyle bir partizan halka içinde enflasyonun henüz farkına varmadan yaşıyordu. 27 Mayıs, onu, bu geçici yararlarından yoksun etmiştir. Yumuşak idare, moral tatmin, iktisadî hareket noktaları üzerinde kurulan «demokrasi» anlayışını rencide etmiştir. Bunun müsebbibi olarak da Halk Partisini görmüştür. Ve ondan daha da uzaklaşmıştır.

Sonra, 1961 den sonra, C. H. P. liderliğindeki koalisyonların bir takım müşkülleri olmuştur. Bu müşkülleri çözme zorlukları ile uğraşırken, C. H. P., Adalet Partisi önünde kredi kayıplarına uğramıştır. Öyle ki, Adalet Partisi hükûmette olduğu halde, hükûmetten dışarda olan lideri vasıtasıyla, C. H. P. nin bu müşküllerini boyuna arttırmıştır. Bu arada, iki defa da yeni ihtilâl teşebbüsleri olmuştur. Bunları, C. H. P. liderliğindeki hükûmet atlatmış, bastırmıştır. Fakat, A. P. çevreleri, bu başarı kazanamamış ihtilâllerde de, gene C. H. P. parmağı olduğunu işaret etmekten geri kalmamıştır. Sözde, gittikçe halk oyununun iltifatına eren ve bu suretle, bir halk hareketi olarak iktidara gelecek olan A. P. yi ve taraflılarını; kendi arkasında ordu ve zinde kuvvetler varmış gibi gösterip sindirmek istemektedir. C. H. P..... ve bunu isbat için, böyle gösteriler yapmaktan bile çekinmemektedir...

İşte böyle bir telkin de yapılmıştır ve bu telkin de, Halk Partisine kredi ve oy kaybettirmiştir. Çünkü, ne de olsa, büyük kitleler, sükûn ve huzur istemektedirler, yeni ihtilâllerle yeni meselelerin karşısına çıkmak istememektedirler. Kendilerine yeni ihtilâllerle yeni meseleler getirici hareketlerin moralman duygu olarak karşısındadırlar. Bu sebeple, kitlelerden bir bölüm, 27 Mayıs'ın müsebbibi gibi takdim edilen C. H. P. nin omuzlarına, başarı kazanamayan iki ihtilâlin dürtücülüğü de eklenince, C. H. P. den bir miktar daha uzaklaşmıştır.

Daha sonra, C. H. P., kamu oyuna, kamu oyunu yeni ihtilâllerle tehdit edici olarak sunulmuştur. Bu iddiaya göre sözde, C. H. P. bir halk hareketi halinde gelişen A. P. güçlenmesine karşı öncü ve zinde kuvvetlerin kendi yanında olduğunu ve eğer halk kitleleri A. P. yi güçlendirmekte devam ederlerse, bunu, bu öncü ve zinde kuvvetlerin tasvip etmiyeceğini ve bu güçlenmeyi kuvvet yoluyla bertaraf edeceği düşüncesini, kanısını vermektedir. Bu yeni ihtilâllerle halkı sindirme tehdidini teşkil eder. İşte bu iddiaya göre, böyle tehditlere kalkışan C. H. P., ayakta durma gücü kazanacağı yerde, tensine kredi kaybetmiştir.

ii — **Koalisyon Liderliğindeki Tutumu Dolayısıyla Kredi Kaybı :** Journacılık isnadı, ihtilâlcilik isnadı, C. H. P. yi, moral açıdan yıpratırken; rakiplerinin, onun, koalisyon liderliğindeki tutumunu da ele alarak bir örnek yoruma tâbi tutmaları da, ayrı bir kredi kaybına vesile olmuştur.

a² — **Partizanlık :** İleri sürülen iddiaya göre, C.H.P. bir partizan idare kurmuştur, bu partizanlığını da pek tekelci bir özellikte yürütmüştür: Memleketi belli bir sınıfın -yâni kendi bürokrasilerinin ve onun desteği olan mahallî parti teşkilâtlarının- tekeline bırakmıştır. Bu, seçmen kitlesinde büyük ölçüde kredi kaybına yol açmıştır.

Gerçekten böyle bir iddianın pek sert bir şekilde ileri sürülmesi, C.H.P. yi zayıflatan âmiller arasına girmiştir.

b² — **Kendine İyi Niyet, Karşı Tarafa Kötü Niyet İsnadı :** Gene bir iddiaya göre, C.H.P. Koalisyon Liderliğini yaparken, bu yine, başta Koalisyon arkadaşları olmak üzere, öteki siyasal guruplara, hep kötü niyet yormuştur; bütün iyiniyetleri de kendinde görmüştür: Plânın baş sahibi, âdeta tekeli halinde sahibi saymıştır kendisini; başkalarını da, hep, plânı durdurucu kuvvetler arasında görmüş ve göstermiştir. Bu da, tabiatı ile kendi aleyhinde bir hava yaratılmasına yol açmıştır.

İşte C.H.P. nin, koalisyon liderliğinde iken, bir yandan partizanlık tekeli kurması, ve buna rağmen iyiniyetleri hep kendinde kötü niyetleri de hep siyasal rakiplerinde görmesi ve göstermesi, aleyhine işleyen bir mekanizma olarak onu yıpratmıştır, denilmektedir.

iii — **Koalisyon İcraatı Dolayısıyla de Kredi Kaybı :** C.H.P. nin kredi kaybını arayan görüşlerden bir bölümü, incelemesini, onun koalisyon icraatına da getinmektedir. Burada söz konusu edilen bir görüşe göre de : C.H.P., bir yandan icraatında büyük bir eksiklik ile

malûl duruma düşerken, öte yandan da daha çok isabetsiz meseleleri ele almak suretiyle yıpranmasını hızlandırmıştır.

a² — **İcraat Eksikliği** : Bu iddiaya göre, C.H.P. -kendi iddiasının tam tersine- koalisyon liderliğinde esaslı bir şeyler yapmamıştır. Ülkenin büyük sorunlarını çözmemiştir. İdare mekanizmasını düzeltmemiştir. İdareyi, bürokrasi içinde yüz verip verimli kılmamıştır. Plânın edebiyatı ile uğraşmış, ve fakat, onu, sıhhatli icralara yöneltmemiştir. Bu suretle gösterdiği pasiflik, devlet idaresinde kötü not almasına yol açmıştır. Milletlerarası politikada da pasif kalmıştır, denmiştir.

b² — **Ele Alınan Meselelerde de İsabetsizlik Göstermesi** : Bu iddiaya göre -buna karşılık, hep ele alınmasında pek isabet olmayan meselelerle uğraşmıştır. Memleketin benimsemediği, mühimsemediği problemlerle ve uygulanması halinde getireceği yararın kuşku lar uyandırdığı konuların peşinde koşmuştur. Onun, bu hareket biçimi de kamu oyunda ya lâkaydi uyandırmıştır; ya da, tereddütlerin doğmasına yol açmıştır.

Lakayitlik veya kuşku uyandıran bu isabetsiz konular, bilhassa Toprak Reformu, Petrol Kanunu, bağımsız dış politika, Vergi reformu gibi konulardır. Bilhassa A.P. kanadından gelen bir propaganda gücü, Türkiye'de, toprak reformunu gerektirecek bir toprak yapısı bulunmadığını, bütün meselenin, tarımsal verimi arttırmaktan ibaret bulunduğunu; Türkiye'deki petrolerin başka türlü bir işletme rejimine bırakılamıyacağını; bağımsız dış politikanın, Türkiye'yi yalnızlığa mahkûm edeceğini; vergi reformunun hassas olan özel sermayeyi korkutacak bir mahiyet aldığını ileri sürerek, bu konularda bazı icraat ileri sürenlerin üzerinde tehlikeli bir sosyalizme kaydıkları kuşkusunu uyandırmıştır. C.H.P. de bu kuşkudan nasibini almıştır. Bu sebeple de oy kaybına uğramıştır. İşte, C.H.P. hakkında, böyle bir düşünce de var olmuştur.

iv — **Ortanın Solu Meselesi** : Nihayet C.H.P. ye oy kaybettiren âmillerden birisinin de, parti liderinin, seçim arifesinde birden Partinin «Ortanın solunda» bir siyasal görüş ve davranış içinde olduğunu söylemesi bulunduğunu ileri sürenler pek çoktur. O kadar ki, bizzat parti bile, bu sloganın, gerçekten kendisine oy kaybettirip ettirmediğini araştırmak ihtiyacını duymuştur. Konuyu seçimlerden sonra, il temsilcilerinin de katıldığı bir küçük kurultayda tartışmaya koymuştur. Tartışma gizli olduğu için ve daha çok da, objektif bir araştırma niteliğinden çok, parti içinde «sola yatkın» eğilim ile «sağa yatkın» eğilim arasındaki bir savaşın ifadesi halini aldığı için,

bu konuyu nasıl bağladığı anlaşılamamıştır. Ama, ileri sürülen iddiayı şöyle özetlemek mümkündür :

Bir defa, ortanın solu sloganı, seçmeni, en aşağı olumlu bir yolda etkilememiştir. Çünkü, seçmen, genel olarak bu terimin içinde neyin bulunduğunu merak edip araştırmamış, bu hususta ileri sürülenleri de benimsememiştir. Bu terimin medlûlüne lâkayt kalmıştır.

Bununla beraber, bunun ilk balkışta, bu terim dolayısıyla C.H.P. nin oy kaybetmediği anlamına geldiğini ileri sürmek de mümkün değildir. Çünkü, C.H.P. bu terimi tutturmak için gayret göstermiştir. Fakat, bu gayret boşa gitmiştir. Eğer, daha verimli bir tema bulup, bu gayreti, onun yerleşmesi, tutunması için gösterseydi, parti, elbette daha iyi bir sonuç alırdı. Onun için, harcadığı fizik ve fikrî gayretin beyhude bir tema uğruna israf edilmesi dolayısıyla C.H.P., sonunda gene de ziyanlı çıkmıştır.

Buna karşılık, ortanın solu terimi, parti içindeki ve dışındaki milliyetçi akımları ürkütmüştür. Bunlar, genel olarak bu slogana lakayıt kalan büyük kitlenin bazı bölgelerine, bu ürküntülerini ve korkularını aşlamışlardır. Bu sebeple, bu slogan, bir miktar oy kaybına yol açmıştır. İşte böyle bir yorum mevcuttur.

Ayrıca, meseleye, genel çerçevede lakayıt kalınmasına rağmen, büyük kitleden bir bölüm bir başka yönden olumsuz bir etki altında kalmıştır : Ortanın solu fikri ile bağımsız dış politika fikri, birçok kafalarda Kızıl tehlike vehminin büyümesine yol açmıştır ve «bağımsız dış politika ile Türkiye'yi yalnız bırakacaklar. Batılı Müttefiklerinden ayıracağız; ortanın solu ile onu, Kızıl anlayışın ve tatbikatın kucağına atacaklar» vehmi birçok vicdanları kaplamıştır. Ve C.H.P., bunların oylarından yoksun kalmıştır. Küçük bile olsa, büyük kitleden bir bölüm, bu yüzden oyunu C.H.P. den esirgemmiştir.

Bundan başka, C.H.P. nin eski otoriteciliğinin hatıralarını halâ unutmamış olanlar, şimdi, onu sola yatarak, sol espiri içinde bir yeni sıkı rejim getirici olarak, kuşku ile izlemeğe başlamıştır. Gerçekten, birçok vicdanlarda, C.H.P., bir otoriteciliğin temsilcisidir. Ortanın solu da, tabiatı gereği bir sıkı rejim ifade eder. O halde, bu ikisi birleşirse, Türkiye'de, yumuşak idareyi, moral tatminleri, mülkiyeti çoğaltıcı bir rejimi, silinip süpürülmüş göreceğimiz intibai hasıl olmuştur. Bu da, gene küçük bile olsa, büyük kitleden bir bölümü, C.H.P. den uzaklaştırmıştır.

Ve en sonunda şöyle bir durum da hasıl olmuştur; yukarıki sebepler yüzünden C.H.P. den uzaklaşacak olanlar, zaten ona kolay kolay oy vermiyecek olanlardır. Fakat normal olarak ona oy verecek bir bölüm seçmen de, bu ortanın solu sloganı ortaya çıkınca ondan uzaklaşmıştır, denmektedir. Bunlar, ortanın solu sloganını birden ortaya atan C.H.P. nin samimiyetsizliğinden kuşkuya düşmüşlerdir. Bunlara göre : kendi iktidarı zamanında Toprak Reformunu yapmayan, Petrol Kanununu, dış politikayı ayarlamıyan C.H.P., şimdi, neden, birden «ortanın solu» edebiyatı yapıyor. İşte bir bölüm seçmen, -C.H.P. nin tarih içindeki yerini, şimdiki liderinin, hemen hemen bütün koalisyon devresinde işlediği sosyal temayı pek bilmedikleri için- bu sloganı, birden ortaya çıkmış saymakta ve bu tema da, en aşağı, muhalefete düşünce başvurulmuş bir oyun saymakta devam etmiştir ve böyle bir samimiyetsizliğe düşmüş olan partiye sırtını çevirmiştir.

c — Sonuç : Ta başta sunulan tablonun da gösterdiği üzere C.H.P. de bir düşme olmuştur. Türk görüşü açısından bunun nedenlerini açıklayanların teşhislerini deyimledik. Bunlara, bir son analiz olmak üzere şunu da ekliyebiliriz : Aydınlardan bir bölüm, «devrimleri ihmâl etmiştir, yeteri kadar reformu ve ilerici olamamıştır» diyerek C.H.P. den uzaklaşırken; bir bölüm aydın da onun benimsediği «ortanın solu» temasındaki samimiyetsizliğini ileri sürerek, gene ondan uzaklaşmıştır ve nihayet, bir bölüm ilımlı aydın da, bu temadan korkarak, ondan öteye kaçmıştır. Nihayet, işçi çevreleri, «asgarî ücret yetersizliği», «ağır istihlâk vergileri ile artan geçim sıkıntısı» gibi sebeplerle, ona dönmemiştir. Ticaret erbabı ise, istediği piyasa ekonomisi devresini, onun değil, A.P. nin daha iyi açacağına emin olduğu için, zaten ona dönmemekte» esnaf da, 7 milyarlık ithalât ile, 4 milyarlık ihracattan 3 1/2 milyarlık bir kazancı elde ettiği halde, C.H.P. tutumunu kendi eğilimlerine uygun görmediğinden, vengi ağırlıklarını bahane ederek, C.H.P. ye hiç yüz vermemektedir.

İşte bütün bu sebepler; bir kısım eski taraflılarının üye katılmamasına; bir kısım taraflılarının kendisinden ayrılmasına; bir kısım seçmenlerin de, ondan uzaklaşmasına yol açmış ve C.H.P. nin gerçekten temsil ettiği orta politika, mesafe kaybetmiştir.

B — A. P. nin Durumu :

Sosyo-politik açıdan baktığımız zaman görürüz ki, A.P., eski D.P. nin devamıdır. Vakıa, bu iddiayı, bu teşhisi, resmî ağız ile ko-

nuştukları zaman, bütün A.P. sorumluları redderler : gerçekten, bir bakıma, şöyle bir muhakeme yürütmek mümkündür : D.P., çok partili siyasal hayat denemesinin ilk şartları içinde meydana gelmiş bir kuruluştur. Hayata doğuş sebebi, mütemerkiz tek parti sistemine halkın muhalefettir. Noksan bir siyasal teşkilatlanma içinde ve bilhassa bilgisizlikler içinde, hazin bir sonuçla ortadan kalkmıştır. Uyanmamış kitlelere telkin edilen ve devlet hayatının disiplini ni partizan görüşle bozan duyguların, düşüncelerin, idareci siyasî sınıfın üstüne yansıdığı, halk eğilimleri altından kalkmamış, bu eğilimleri, Anayasa içinde kanalize edememiş ve çökmüştür. Şimdi, daha geniş ve çok daha teminatlı bir hukuksal - siyasal teşkilatlanma ve uyanma devresi içinde, yeni bir kuruluş olarak, A.P. ortaya çıkmıştır. Tek parti sistemine muhalefet diye bir sosyo - politik faktör söz konusu değildir artık. Plânlı kalkınma devrine has bu siyasetlerin bulunması ve uygulanması safhası gelmiştir. Bu safha içinde A.P., liberal iktisat ve siyaset telâkkisinin ifadesi olarak, büyük kitle istemlerine cevap halinde ortaya çıkmıştır. Başka faktörlerin itişisi ile doğup, devresini kapayan D.P. ile bir ilişiği de kalmamıştır.

Bu açıklama, yuvarlak görünüşü içinde, oldukça çekicidir. Fakat, sosyo - politik ortamın tam analizini teşkil etmemektedir. Böyle bir tam analiz, bize, D.P. arasındaki ayniyeti gösterici niteliktedir. Şöyle ki :

i — D.P. nin mütemerkiz, otoriter devlet hayatına olan muhalefeti; A.P. içinde, bütün tasarruflarında, gene tam uyanmamış halk kitlelerinin bu uyanmamışlık kaynağından gıdasını alan dilek ve isteklerine tekabül etme düşüncesi halinde devam etmektedir. D.P. tek parti temerküzüne ve otoritesine muhalefet idi, A.P. de, az gelişmiş bir ülkede sosyo - ekonomik bünyeyi geliştirme otoritesine muhalefettir. Binaenaleyh, her ikisi, devlet hayatını; bazı yönetici ilk prensiplere göre sürdürüp sosyal - ekonomik değişme ihtiyacına muhalefette birleşmiştir.

ii — A.P. nin idarî, ekonomik, siyasî telâkkileri, tamamiyle D.P. den gelmektedir : büyük kitlelerin jandarma, nüfus memuru, vergi memuru karşısındaki durumlarına, devlet disiplini eriten yumuşak idareye, buna karşı fikir hareketleri uyandırmak isteyen aydın çevrelere karşı tek yönlü bir demokrasi korunması zırhına dayanarak haşin ve çatık kaşlı durma; her mahallede bir milyoner yaratma iktisadını, her vatandaşı, kendi yaratıcı hamlesiyle ileri iterek iktisadî hareketlilik yaratma görüşü içinde devamı; dünya lideri olarak seçilen Amerika'ya yüzdeyüz mutavaat siyasetini sürdürme

gibi unsurlar da, bu iki siyasal kuruluş, büyük bir ayniyet içine girmiştir. Halk da, onu bu ayniyetleri dolayısıyla tutmakta devam etmektedir. Nitekim A.P. yöneticileri, ne de olsa, aydınlar kamu oyunundan 1957 ile 60 arasında büyük kitleler kamu oyundan bir suçluluk isnadı almış bulunan D.P. ile olan bu ayniyeti, resmî ağızları ile itiraftan kaçsalar da, siyaset alanında bunu telmihten çekinmemektedirler. Bunun en sembolik ifadesini «gözlerime bak görürsün» olayı ile eski D.P. yakınlarını siyasal mevkilere getirmede gösterilen ısrarda görmek mümkündür.

İşte bu sebeplerle gördüğümüz bu ayniyeti tesbit ettikten sonra, A.P. nin durumunu tam sıhhatle tesbit edebilmek için, muhakemeyi ve gözlemleri, D.P. den başlatmak yerinde olacaktır.

a — **Teşhis**: Böyle yaptığımız zaman da hemen şunu görürüz: A.P. -eski D.P. ile birlikte- çok partili siyasal hayat devresindeki bütün seçimlerde C.H.P. yi yenmiştir. Öyle ki, bu son seçimde, nisbî temsil esasına ve bunun «millî artık usûlü» ile kuvvetlendirilmesine rağmen, A.P., çoğunluğp kazanarak, tek başına iktidara bile gelmiştir. Şöyle ki:

<u>Yıllar</u>	<u>C.H.P. nin durumu</u>	<u>A.P. - D.P. nin durumu</u>
1950	% 41,05	%' 54,91
1954	% 36,34	%' 58,22
1957	%' 41,03	% 47,91
1961	%' 36,70	% 48 civarı
1965	% 28,75	%' 53 civarı

Görülüyor ki, D.P. - A.P. kombinezonu; «sağ»a yatkın, «sağ» lehine güttüğü «liberal idare ve ekonomi» politikası «muhafazacı eğilimleri tatmin» politikası; «sosyal ilerleme yönüne direnen» davranışı ile ilkel tarımsal hayat biçimi yaşayan bir ülkede, en büyük oyları toplıyarak siyasal liderliği elinde tutmuştur.

b — **Fakat bir Çelişme**: Fakat, yukarıda gösterilen tablo delâletiyle durumu daha sıkı bir analizden geçirdiğimiz zaman görürüz ki, A.P. - D.P. kombinezonu, kendine özge nedenler yüzünden bir ilerleme kaydetmiştir ama, bu, bir dış görünüş ilerlemesidir. Gerçekte, bu kombinezonun temsil ve ifade ettiği «sağ liberal tetalli» boyuna itibar yitirmiştir. Tabii bunun da, kendisine özge nedenleri vardır. Bu çelişmeli bir durumdur. Analizi şundan ibarettir.

a¹) **Dış Görünüş : Şu sebeplerle bir ilerleme :** Tablo bu kombinasyonun, boyuna C.H.P. den mesafe kazandığını ve onun elinden iktidarı aldığını göstermektedir. A.P. kendisi için hiç de elverişli şartlar içinde olmadığı halde, 1961 de de % 48 i ile, C.H.P. nin % 37 sini aşmıştır. Hele 1965 de, % 53 ü ile, onun % 29 civarını, büsbütün aşmıştır. Bu bir ilerlemedir, ileriliğini muhafazadır. Bunun kendine özge nedenleri şunlardır :

i — **A.P. nin, D.P. nin İyi Taraflarının Devamı Gibi Sayılması :** Halk, A.P. de, eski D.P. nin kendisi için pek elverişli gözükken politikasının devamı ihtimâlini görmüştür. D.P., «yumuşak İdare», «moral tatminleri», bir «enflasyonla körüklenmiş iktisadî hareketlilik» şampiyonu idi. Bu, «istihsal mallarında yüksek fiat», «istihlâk mallarında düşük fiat» elde etmek suretiyle çifte kâr sağlamış bulunan büyük kitleden büyük bir bölümün hoşuna gitmişti.

İşte, halk, şimdi, bu politikayı, A.P. nin şahsında geri gelecek görmektedir. Çünkü halk, böyle bir politika gütmenin olumsuz yönlerini kavrama imkânını bulamadan ihtilâl gelip çatmıştır. İhtilâl gelmeseydi, enflasyonla körüklenen ve aydınlar kamu oyuna rağmen karşı yürütülen bu politikanın temelsizliğini kavramak mümkün olacaktır. İşte, halk, D.P. nin bu kötü ve temelsiz davranışının kötü mahiyetini kavrayamadan, D.P. nin gittiğini ve fakat karşısına A.P. nin geldiğini görmüştür. Bu gidişte bir haksızlık olduğunu; şimdi gelen A.P. nin, D.P. nin sözde kendisi için pek iyi olan taraflarını devam ettireceğini sanmıştır.

Bir başka deyimle, halk; idareyi kendisine râm eden «yumuşak idare», «moral tatminler», devlet pirimleri eliyle sağlanan «istihsal mallarında yüksek fiat», «devlet elinde olan köylü» «istihlâk mallarında sun'î olarak kurulan düşük fiat» politikasının hatırası içindedir. Kendisine bunları sağlayan siyasetin, aydınlar kamu oyu ve genel iktisadî ve sosyal şartlar tarafından çökertilmesini idrâk etmemiştir. Onun gördüğü ve bildiği sadece şudur : D.P., bir otoriter rejimden kendisini kurtarmıştır. Kendisine bir iktisadî hareketlilik ve refah getirmiştir. Bu sebeple, ona sempati duymaktadır. Şimdi bu sempatisini, A.P. nin şahsında toplamaktadır. Bu sebeple, 1961 ve 1965 seçimleri, kendisini, C.H.P. den yukarıya çıkarmıştır.

ii — **A.P. nin, Pek Sıkı Bir Propaganda Gütmesi :** Bundan başka, son iki seçimde, A.P., rakiplerinin pek yıpratıcı, kendisini pek üstün gösterici bir propaganda güderek, iyi mevki elde etme şansını arttırmıştır.

a² — **Koalisyonların Sebep Olduğu Huzursuzluk Teması Üzerinde Kendi Lehine İşleyen Bir Propaganda** : A.P., Koalisyonları -biz-zat kendisi de içinde olduğu zamanlar dahi dahil- bir huzursuzluk, istikrarsızlık âmili olarak propaganda etmiştir. Çok defa, aslında, koalisyon içinde veya dışındaki kendi davranışlarından doğan huzursuzlukları, istikrarsızlıkları, koalisyon sistemine yakıştırmasını bilmiştir. Koalisyonları, kendisinin ifade ve temsil ettiği milli iradeyi sun'î olarak bölen olay olarak görmüş ve göstermiştir. Binaenaleyh, huzur ve istikrarın, ancak, kendi iktidarı ile geleceği kanısını vermiştir.

b¹) **C.H.P. nin ve T.İ.P. nin Tezlerini Deforme Ederek Uyandırdığı Korkudan Kurtulmanın Yolunu, Kendisinde Gösteren Bir Propaganda** : A.P., bu iki partinin, bilhassa T.İ.P. nin tezini, pek geniş ölçüde deforme ederek halkta tereddütler ve korkular yaratmıştır. Seçim devresine yaklaştıkça da T.İ.P. nin tezlerini, C.H.P. nin de benimsediği kanısını verecek bir propaganda uygulamıştır. Bu suretle, eski C.H.P. sempatizanlarında büyük bir kuşku, korku yaratmıştır. Sonra da, bu kuşku ve korkudan kurtulmanın tek yolunun kendi iktidarı olacağı kanısını vermiştir. Bu suretle bir yandan, T. İ.P. nin normal olarak alması gereken oylarını tereddüde itmiştir. Bilhassa C.H.P. ye de, bir milyon oy yitirtmiştir. Vaki bu bir milyon oyun bir kısmı bu kuşku ve korku yüzünden değil, tersine, sahneye T.İ.P. çıkmasından ve ne kadar deforme edilmiş olursa olsun sosyal muhtevalı tezlerin gerçek sahibinin T. İ. P. olduğu fikrinin egemen olmasından dolayı yitirilmiştir ve bunları da T.İ.P. almıştır. Fakat, bir milyon oyun büyük bir bölümü, sözünü ettiğimiz kuşku ve korkunun, yoğun bir A.P. propagandası sebebiyle hasıl olmasından dolayı yitirilmiştir ve bu propagandanın sahibi olan A.P. ye kaymıştır, denebilir.

b¹) **Gerçek : Şu Sebeplerle Bir Gerileme** : Yukarda gösterdiğimiz tabloyu, daha gerçekçi bir analizden geçirdiğimiz zaman, A.P. nin siyaset hayatının liderliğini daima C.H.P. den kapmış bulunmasına rağmen gerçekte, gerilediğini görürüz. Bu, «sağa» yatkın, «sağ» lehine güdülmüş bulunan «Liberal İdare ve Ekonomi» politikasının, «muhafazacı eğilimlerin tatmini» politikasının, «sosyal muhtevaya ve onun sahiplerine direnme» politikasının gerilemesidir. Şöyle ki :

Yukarda gösterdiğimiz tabloyu, karakteristik noktaları ile şöyle özetlemek mümkündür :

Yıllar	D.P. -A.P. nin Oyları
1950	'%' 55 civarı
1954	'%' 58 civarı
1961	'%' 48 civarı
1965	'%' 53 civarı

(Bu oran, 1 milyondan fazla seçmenin oya katılması ile bu seviyededir. Kayıtlı seçmenlerin %' 85 i seçime katılsa idi, A.P. nin daha düşük oy almış olduğu anlaşılacaktı. Çünkü, seçime katılmayanların pek büyük çoğunluğu, C.H.P. ile öteki partilere oy vermek için katılmamıştır. A.P. ye oy verecekler katılmıştır.

Sadece A.P. yi itibar nazarına alırsak yorum şudur: 1961 de oyların %' 48 civarını almış A.P., 1965 de mesafe kazanmıştır. Bu sefer bütün oyların % 53 ünü elde etmiştir. Yâni yükselme kaydetmiştir.

Fakat, selefi olan D.P. nin 1950 deki ve 1954 seçimlerinde elde ettiği % 55 ve %' 58 den aşağı bir derecedir bu... Demekki, A.P. nin şahsında, «sağ» «liberal sağa yatkın» politika gerilemektedir.

Ayrıca, gerileme, bir başka açıdan, daha da dikkati çekecek niteliktedir: A.P. nin aldığı oy oranı, (bu % 53), 1965 deki 9 milyona yakın seçmen üzerindedir. Oysa ki, bu seçimlerde bir milyondan yakın seçmen üzerindedir. Oysa ki, bu seçimlerde bir milyondan fazla seçmen sandık başına gitmemiştir. 1965-1966 arasında da sahneye, yeni olarak 1 ½ milyon kadar yeni seçmen de gelmiştir. Hem oya katılmayanları, hem de bu yeni seçmenleri de hesaba katarsak, bütün seçmenlerin % 85 i oya katılmış olsaydı, A.P., bu %' 53 ü de bulamıyacaktı. Ancak % 40 civarında kalacaktı. Demek, artan seçmen sayısına rağmen A.P. nin durumunda bir düşme muhakkaktır.

O halde şu sonucu çıkarmak mümkündür: A.P., hem 1960 ve 1954 e nazaran, hem de hattâ 1961 e nazaran oy kaybetmiştir. 1950 ye nazaran % 15, 1961 e nazaran da %' 9 oy kaybolmuştur. Demek, A.P., bütün seçmenlerin ancak % 40 ını alabildiğine göre, hem gerilemiştir; hem de, Mecliste çoğunlukta olduğu halde, milletteki azınlıkta kalmıştır.

A.P. nin, gittikçe millette azınlıkta kalmasını doğuran bu düşmenin kendisine özge bir sebebi vardır. Aslında, ülkemizdeki siyasal-sosyal-ekonomsal şartlar, temelde «sağ»a elverişlidir. İlkel-ta-

rımsal hayat biçimi içinde yaşayan ülke olmaktan endüstrileşmiş bir ülke olmağa doğru yönelmenin bütün safhaları, henüz aşılamamıştır. Binaenaleyh, ülkemizde, sosyo-politik ortam, genel çizgisi ile, «sağ»a elverişlidir. Böyle olduğu halde en kuvvetli sağ olan A.P. nin bu düşmesi, bize göre, ancak şöyle yorumlanabilir :

i — Artık, meseleler, bütün çıplaklığı ile ortaya konmağa başlanmıştır. Bu açıklık içinde «sağ» görüş ile «sağ» çözüm yolları eski itibarlarını yitirmeğe başlamışlardır.

Meselelerin bütün vuzuhu ile ortaya konması, birçok idrâkleri açmağa yaramıştır. Açılan idrâkler de, «sağ» in üzerinde tereddütlerle düşmeğe başlamışlardır.

ii — Ayrıca, bütün meselelere yeni çözüm yolları teklif edilmeğe başlanmıştır. Açılan idrâkler, bu yeni çözüm yollarını dinlemeğe başlamıştır. Bu suretle tüm ülke, yeni akımlara doğru bakmağa başlamıştır. Ne de olsa, ülke uyanıyor. Bu uyanma toplumsal yapıyı tüm değiştirme safhasına varıp, ülkeyi A.P. için tüm elverişsiz kılmağa varmamışsa da, A.P. yi, bir iniş eğrisi üzerinden kaydırmağa başlamıştır.

C — S o n u ç : Demek, soyut demokrasicilerin siyasal hayata egemenlikleri henüz devam ediyorsa da, ülkede bir millî sosyal muhalefet, bir ideolojik şekillenme olayı da ceryan etmeğe başlamıştır.

2 — İdeolojik ve Millî Bir Sosyal Muhalefetin Şekillenmesi : T.İ.P. nin Durumu :

— **T e ş h i s :** Gerçekten bu seçimlerin en karakteristik çizgisi; C.H.P. nin, kendi iddialarına pek uymamakla ve kendileri aksini ileri sürmüş olmalarına rağmen gerçekte ifade ve temsil ettiği «orta» ile, A.P. nin ifade ve temsil ettiği «sağ» ın kredi kaybetmeleri; Buna karşılık, siyaset sahnemizde, her ikisine karşı bir sosyal muhalefet teşkil eden bir yeni akımın şekillenmesidir. Bu, T. İ. P. olayıdır. .

Gerçekten T.İ.P., Türk siyaset sahnesinde, resmî vesikalarının ve beyanlarının ötesinde beliren hüviyeti ile bir yeni faktördür. Resmî vesikalarına ve beyanlarına nazaran, T.İ.P., özel teşebbüsü ve sermayeyi de bir miktar tanıyan-sosyo kalan- devletçilikte, mevcut partilere nazaran oldukça ileri giden, bir sosyalist partiden ibarettir. Bu sosyalizmin unsurları, belki, henüz pek açık değildir. T.

İ.P. bir yandan hem demokratik kalmak zorundadır; hem de plânlı ekonomiyi, esas itibariyle toplum teşebbüsü yolu ile yürütme disiplinini kurup yürütmek zorundadır. Memleketimizde, demokratik kalma zoru, siyasal partileri, piyasa ekonomisine ve dağınık hürriyet yelpazesine bağlanmağa doğru iter. Sosyalizm ilkesi ise, siyasal partileri toplum ihtiyaçlarını esas alan bir merkezî istihsal vetiresine ve hürriyetleri ona göre ayarlamağa sevkeder. T.İ.P. de, sosyalizm yapma iddiası sahipliği ile, toplum ihtiyaçları için bir merkezî istihsal vetiresine tâbi olmağa, buna uymağa mecburdur. Fakat, kanunî ve sosyal baskıdan kurtulabilmesi, için de, dağınık hürriyet yelpazesi ve bunun imkânı ve garantisi olmak üzere piyasa ekonomisi istihsal vetiresine tâbi ve sahip olmak zorundadır. Bu bakımdan, mevcut kanunî ve sosyal muayyeniyetler, T.İ.P. ni ılımlı bir faaliyet göstermeğe; sosyo-politik ortamda mevcut bazı müesseseleri muhafazaya doğru itmektedir, diyebiliriz.

Fakat T.İ.P. nin asıl önemi; kanunî ve sosyal muayyeniyetlerin baskısı altında düzenlediği, oldukça ileri bir devletçilik şekli altında ve içinde ileri sürdüğü pek somut bir programa sahip oluşu ve bunu uygulamak için siyaset sahnesine çıkışı değildir. T. İ. P. nin önemi; çok partili siyasî hayata uyma çabaları içinde gölgeye itilmiş bulunan halkçılığa mâtuf Atatürk radikalizmleri kanalından girerek, demokrasiyi sadece «orta» ile «sağ» ın liberal burjuva hürriyetlerinden ibaret gören sınıfların karşısında toplumcu bir ideoloji etrafında bir millî sosyal muhalefet teşkil etmesidir. Kanunî ve sosyal şartlardan gelen bir muayyeniyet, bu millî sosyal muhalefeti vuzuh içinde halka sunmağa, benimsetmeye pek elverişli sanılmaktadır. Onun için, T.İ.P., etrafını kollayarak ılımlı hareket etmek zorundadır. Fakat, buna rağmen, temsil ve ifade ettiği millî sosyal muhalefet, liberal burjuva, daha doğrusu, ilkel tarımsal hayat biçimi verisi olan topluma hâkim sınıfların hürriyet ve istihsal düzenine olan sosyal muhalefet, yavaş yavaş halk tabakalarına inmektedir.

1965 Seçimleri, bu inişin vâki olduğunu tesbit etmiştir. Öyle ki, elverişsiz kanunu ve sosyolojik şartlara rağmen; bu şartların, kendi aleyhine pek kötü olarak kullanılmasına rağmen; hiç de mazisi bulunmaması, ancak bunun seçime girmesine ve son derece ağır malî imkânsızlıklar içinde bunalmasına rağmen, 300.000 e yakın oy almıştır, 14 sandalye kazanmıştır.

a) **Bu T.İ.P. nin «Orta» ve «Sağ» dan Mesafe Kazanmasıdır :** Gerçekten, T.İ.P. önce, C.H.P. den -az da olsa- bir miktar oy almış-

tır. Bilindiği üzere C.H.P., 1 milyon civarında oy kaybetmişti. Vakiya, bu 1 milyon oy, esas itibariyle C.H.P. hakkında tereddüde düşen eski seçmenlerinin, bu sefer oy sandığı başına gitmemesinden ve nihayet, son anlarda C.H.P. içinde çıkan bağımsızların C.H.P. oylarını bölmeleri yüzünden kaybedilmiştir. Fakat, ne de olsa, şimdiye kadar «ilerici zihniyet»i C.H.P. de gören seçmenlerin bir kısmı, şimdi karşılarna, yeni bir «sosyal muhalefet akımı» olarak çıkan T.İ.P. ye dönmüşlerdir. Böyle bir oluşu kabul etmemeğe imkân yoktur. Bundan sonra T.İ.P.; bilhassa «sağ» dan ve bilhassa A.P. den oy almıştır. Yukarıda gösterdiğimiz A.P. tablosunun incelenmesinden, bu gerçek, bütün açıklığı ile ortaya çıkar : 1950 de % 55 civarı ile işe başlayan ve 1954 de bu oranı % 58 e kadar çıkartan D.P. sonra, 1957 de % 48 civarına düşmüştü. 1961 lerin korkulu ortamı içinde A.P. de bu düşük seviyesi aynen muhafaza ettikten sonra 1965 de bir % 53 elde etmiş gözükmekte ise de, yukarda gösterildiği üzere bu % 53, gerçekten bir % 49 civarından ibarettir. İşte bu tablo gösteriyor ki, A.P. 1961 in, kendi seçmenleri için korkulu olan ortamına rağmen aldığı % 48 i, 1965 in kendi seçmenleri için pek elverişli gözüken bu ortamı içinde muhafaza edememiş, düşmüştür. Çünkü, seçmenler, teşkilatlanmağa başlayan yeni sosyal muhalefetin meslelere tuttuğu ışık altında A. P. nin gerilediğini kavramağa başlamışlardır. Bu düşen oyların bir kısmını, düşmeye vesile olan sosyal muhalefeti ifade eden T.İ.P. almıştır. Özetle, T.İ.P. orta ve sağdan mesafe kazanmıştır:

b) Fakat T.İ.P. İfade Ettiği Önemin Tam Hakkını Alamamıştır : Hemen yukarda T.İ.P. nin, şimdiye kadar pek gölgede kalmış olan, hattâ gayrimevcut olan bir sosyal muhalefeti ifade ve temsil ettiğini söylemiştik; Türkiye'de bir ilkel tarımsal hayat biçimi olduğunu; bunun, bazı topluma hâkim liderler sınıfları meydana getirdiğini; bu sınıfların, kendilerine mahsus bir hüviyet ve üretim düzeni bulunduğunu; işte T.İ.P. nin de, bu hüviyet ve üretim düzenine bir sosyal muhalefet teşkil ederek halka inmeğe başladığını belirtmiştik.

İlkel tarımsal hayat biçiminin yarattığı bu, topluma egemen lider sınıfların egemenliği pek şiddetlidir. Büyük kitlelerin aleyhine de bu koyuluk, bu şiddet de. O halde, ona karşı yapılan ve halka dayalı olup, halk için olan sosyal muhalefet de pek koyu, pek şiddetli, bir etkili olmak gerekir. Binaenaleyh, bu sosyal muhalefetin alması gereken oy da pek yüksek olmak gerekir. Tıpkı, D.P. nin tek parti otoriteciliğine karşı olan muhalefetinin büyük oyları toplayışı gibi... Ama, böyle olmadı. Ve T.İ.P., ifade ettiği öneme denk bir oy elde edemedi.

Bunun da, kendisine özge nedenleri vardır :

a¹) **İftiralar Kampanyasına Maruz Kalma** : T.İ.P. kurulduğu andan beri, pek şiddetli bir kampanyaya uğramıştır. Âdeta şunu söylemek mümkündür : T.İ.P. nin, şimdiye kadar ifadeciliği boş kalmış olan sosyal muhalefetinin ifadesi olduğunu gören bu, ilkel tarımsal hayat biçiminin liderleri, liderler sınıfını, T.İ.P. ile şekillenecek ve ifade kazanacak olan bu sosyal muhalefetten pek ürkmüşlerdir. Âdeta, ortaya yeni çıkan bu sosyal muhalefetin ifadecisi karşısında kendi düşme ve yıkılmalarının başlangıcını görmüşlerdir. Onun için, sosyal kurallar açısından pek tabii sayılması gereken ama, yaşadığımız günün ölçüsü bakımından bize pek şiddetli gözüken bir karşı koyma gücü göstermiştir.

Seçim kampanyası yaklaştıkça bu karşı koyma gücü artmıştır. Gittikçe bir iftira kampanyası haline girmiştir. Bu haksız iftira kampanyası, onu, seçime girme ehliyetinden bile uzak görmüş ve seçim hakemliği yapan kazaî otoriteleri bir çok defalar uğraştırmıştır.

Fakat T.İ.P. aleyhine açılmış bulunan bu şiddetli kampanya, ne kadar haksız bir iftira teşkil etse de, normal olarak kendisinden yana olması gereken sınıfları -hattâ fikir işçisi niteliğinde olan kimseleri, pek dar gelirli olduğu halde, sömürülmekte de devam ettirilen sınıfları bile- yanıltmıştır, korkutmuştur. Tarımsal bir ilkel hayat biçimi yaşayan toplumlarda esas olan, kendi liderlerinin kendisine sunduğu ile yetinmedir. Bu toplumlar, gerçeği bizzat aradıkları gibi, kendilerine sunulanın bir gerçek olup olmadığına bakmazlar. Sunan, kendisine liderlik eden ise, onun söylediği doğrudur. Eğer bu liderler sınıfı, T.İ.P. yi, T.İ.P. nin temsil ettiği sosyal muhalefeti pek tehlikeli olarak sunuyorsa, o öyledir ve ona bu liderler sınıfının baktığı korku açısından bakmalıdır. Binaenaleyh, ona imkân ve fırsat da vermemelidir. İşte, T.İ.P. kendisine böyle bakan bir liderler sınıfının egemenliği altında yaşayan böyle toplum direktmesi ile karşılaşmıştır. Bu yüzden, normal olarak kendisinden yana olması gereken sınıfları, kategorileri, kişileri, kendisinin yapamamıştır. Bu sınıflar, kategoriler, kişiler uğratıldıkları yanıltma ve korkular yüzünden, T.İ.P. ye oy vermemişlerdir. T.İ.P., onların oylarından yoksun kaldığı için, ülkemizin sosyal gelişme ve bunun siyasal ifadesi olan siyasal güç artması bakımından haiz olduğu öneme denk bir sonuç alamamıştır.

b¹) **Yan Kuvvetlerin Birliksiz Çalışması** : Toplumsal ortamın, ona egemen lider sınıfların etkisi ile, böyle elverişsiz olmasına rağ-

men, ortada, bu lider sınıfların baskısından gittikçe kurtulmuş bulunan bir merkezler, kategoriler, kuvvetler de vardır. Çünkü, Türkiye'de, ne de olsa, hele bazı bölgelerde, endüstriyalize bir açık toplum hayatı yaşanmış biçimi de vardır. İlkel tarımsal hayat biçiminin kapalı aile, kapalı ekonomi, kapalı toplum kurallarını aşmış; açık aile, açık ekonomi, açık toplum kuralları hayat düzeyine yönelmiş kişiler, aileler, kategoriler, sınıflar, sosyal kuvvet akımları da vardır. Bunlar, toplumun ekonomisine ve onun üzerine kurulu Türk kurumlarına ve anlayış biçimlerine olan bu son sosyal muhalefet hareketinin anlamını, önemini, etki gücünü ve nasıl bir tarihsel determinizm teşkil ettiğini pekâlâ görmekte ve kavramaktadırlar. Böylece de, T.İ.P. e siyasal, bilhassa sosyal alanda bir sosyal muhalefet yan kuvveti teşkil etmektedirler.

O halde, bu yan siyasal ve sosyal kuvvetlerin, bu son seçimde, oylarını sadece T.İ.P. ye vermeleri gerekmez, ayrıca onun hesabına çalışmaları da gerekirdi. Nitekim çalıştılar da.. Fakat, bu çalışmanın da tam etken olmasına iki faktör engel olmuştur. Ve bu yan kuvvetlerin, birlik içinde çalışmalarından gelecek bir ağırlık elde edilememiştir.

Bir kere, yukarıda sözü edilen ortamın getirdiği yararımlar, korku vermeler içinde, T.İ.P. nin ifade ve temsil ettiği sosyal muhalefete yan kuvvetler, kendilerini bulmada, birleşmede pek büyük ruhsal güçlüklerle uğramışlardır.

Sonra, gene bu yan kuvvetler, içinde bizzat kendilerinin de bulunduğu bu sosyal muhalefetin halka yayılması konusunda gerekli yönetici prensiplerden uzak olarak bir kampanya desteği olmağa kalkmışlardır. Önce, kendilerini yanıltan bir ön ve peşin yargının kurbanı olmuşlardır. Bu ülkede çoğunlukta olanlar kol ve kafa emekçileridir; kendi dar imkânları ve güçleri ile kurdukları küçük zanaatın sahibi olarak çalışan sınıflardır; Kendi küçük toprağında ya da, başkasının büyük toprağında ziraat yapan köylülerdir; bir kelime ile, kafalarının ürünü ve kollarının emeklerinden başka temel dayanakları olmayan ve üstelik, bu emekleri de sömürülen kişiler, kategoriler, sınıflardır.. Bundan seslenmek gerekir. Bu seslenme yapılıncaya maksat doğacaktır : İyi bir seçim sonu almak gibi... Hattâ, bir sürpriz ile, pek iyi bir sonuç almak gibi...

İşte, bu yan kuvvetler, bu ön ve peşin yargının kurbanı olmuşlardır : Bu kişilere, kategorilere, sınıflara, sadece seslenmenin yetmeyeceğini hesaplamadılar. Bu kişilerin, kategorilerin, sınıfların, çokluk, kendi emekçi ve sömürülücü durumlarının farkında bile

olmadan, ilkel tarımsal hayat biçimini yöneten kişilerin, kategorilerin, liderlerinin kendilerini sürüklediği yolda, bir kapalı toplum hayat münasebetleri içinde pasif ve tâbi olarak yürüyüp gittiğinin farkına varmalıydılar. Onları çeviren ve kapalı bir toplumsal hayat ilişkileri içinde pasifleştiren çenberi kırıp onları uyarmak harekete uygun hareket edemediler. Yâni bu uyarmayı yapacak, bu çenberi kıracak yönetici ilkeleri bulup, onun üzerinde istikrarlı bir birleşik faaliyet gösteremediler. Genel olarak bir sosyal muhalefet romantizmi içinde kaldılar. Bu sebeple de, bütün bir gayret gösteremediler ve gayretlerine oranlı bir etkililik elde edemediler.

c¹) **Teşkilâtlanma Noksanı** : T.İ.P. nin, ifade ettiği sosyal muhalefetin önemine denk bir sonuç alamamasının son sebebi, bu partinin, bizzat parti teşkilâtını tam kuramamış olmasıdır.

Gerçekten T.İ.P., yeni bir partidir. Vakıa, dört yıldan beri hayattadır. Fakat boyuna işaret ettiğimiz sosyal ortamımız dolayısıyla; bizi halâ, kapalı aile, kapalı ekonomi, kapalı ilişkiler içinde tutan sosyal ortamımız içinde bu partinin teşkilâtlanması güç olmaktadır, ağır olmaktadır.

Bu parti, birçok gülüklere rağmen, sesini ilk defa 1963 mahallî seçimlerinde duyurabilmiştir. Ve inancımıza göre, bütün elverişsizlik şartlarına rağmen, bu yeni ses, ülkenin ufuklarında gerçekten çınlamıştır. Onun için, 1963 mahallî seçimlerinin gerçek galibi o olmuştur.

Fakat, bu partinin, halâ, memleket çapında bir teşkilâtı, bir ifadesi olamamıştır. Halka kadar, bütün ülkede inememiştir. Birçok taşra teşkilâtını kuracak bir kadro çıkarması ve onu ayakta tutması bile zor olmaktadır. Liderleri memleket ölçüsünde tanınmamaktadır. Merkez yönetimi ile büyük illerdeki taşra yönetimini yürütenler arasında, ülke çapında büyük şöhretler yoktur. Bu, taşra teşkilâtını kurma zorlukları yarattırır. Taşrada bir fikri tutan ve bu fikir uğruna siyaset yapmağa kalkacak olan insanlar, arkasından tereddütsüz gidilecek merkez yöneticileri ararlar. Böyle tanınmış bir kadrosu henüz olmadığı için, taşra teşkilâtlanması da güç oluyor.

Parti, emekçinin partisidir. Fakat, bu hareketin fikir ve teşkilât öncülüğünü, aydınların yapması gerekmektedir. Fakat aydınlar da, henüz, teşebbüsü ele alıp onu teşkilâtlandırmaya, kurmağa, bütün güçleri ile katılmamaktadırlar. Bunda, bu gerçek aydını yüz yıllar boyu karşılamış olan hüsrânların ünkütücü hatırası da rol oynamaktadır, elbet... Fakat, ne olursa olsun, şu bir gerçektir ki, bu

parti, henüz tam teşkilâtlanamamıştır. Biz bunu, genel olarak şöyle ifade etmek istiyoruz: İlkel tarımsal hayat biçimi yaşanan bir ülkede, var olan kapalı aile, kapalı ekonomi, kapalı sosyal ilişkilere olan sosyal muhtevalı bir muhalefet, kolay kolay gelişemez, teşkilâtlanamaz. Batı dünyasında bile, Amerikan ve Fransız ihtilâllerinin var kıldığı liberal burjuva toplumu hayat biçimine olan sosyal muhalefet akımı tam teşkilâtlanıp etkili duruma gelmemiş iken, bu ihtilâllerin kurduğu burjuva hareketliliğinden ve hürriyet anlayışlarından bile yoksun olan ülkemizdeki sosyal muhalefet akımının kolayca teşkilâtlanması beklenemez.

Sonra, bu parti, bizzat dayanağı bakımından fakir bir maliye ile doğmuştur. Ayrıca, Siyasal Partiler Kanunu dolayısıyla siyasal partilerin seçim masraflarına yapılan devlet yardımından da yoksun kılınmıştır. Öteki partiler, pek önemli seçim parası alırlarken, bu parti, bundan hiç bir pay alamamıştır. Parti adayları veya propagandacıları, köyleri çok kez yayan dolaşmak zorunda kalmışlardır.

İşte, bütün bu nedenler yüzünden, ifade ettiği sosyal muhalefetin önemine denk bir oy elde edememiştir. .

3 — S o n u ç : Statücülük 1965 Seçimlerinde Zayıflamış Olmasına Rağmen, Genel Egemenliğini Korumaktadır :

A — Statücü Akım, Zayıflama Yolundadır : 1965 Seçimlerinin ortaya çıkardığı enteresan durumun en enteresan çizgisi, Orta, onun sağını ve sağı teşkil eden bütün akımların, türlü nedenlerle, zayıflama eğilimi göstermeleridir. Bu zayıflama, önce, seçmen kafasında sağ ve orta akımlar hakkında uyanan tereddüt dolayısıyla seçime katılmada gözüken iştihasızlıktan gelmektedir. Gerçekten 1961 seçimlerinde, oya katılma %' 81 küsur iken, ve seçime katılanlar 10.138.035 iken, 1965 seçimlerinde seçime katılma oranı %' 66 küsura inmiş ve seçime katılanlar da 8.997.912 ye düşmüştür. Ayrıca nüfusun da 1 1/2 milyon arttığı da hesabı katılırsa, seçime katılma oranı daha da anlamlı olarak düşmüş sayılmak gerekir. Bu, şunu anlatır; eskiden, bazı hususları bilmediği için orta ve ortanın sağı ile sağa oy veren seçmenlerin bir kısmı, yeni hasıl olmuş bulunan sosyal muhalefet akımı dolayısıyla bazı hususları öğrenir hâle gelmiştir ve bu öğrendikleri önünde, artık, orta, ortanın sağı ve sağa oy verme duygusunu duyamaz olmuştur. Binaenaleyh, dediğimiz gibi, önce, böyle tereddütler yüzünden statücü akım zayıflamıştır.

Sonra, yukarıki sahifelerde anlatıldığı üzere C.H.P. ve A.P. nin ikisi de, kendisine özge nedenler yüzünden oy kaybetmişlerdir. C. H.P. nin oy kaybı, ilk bakışta anlaşılır bir rakam ifadesine dayanmaktadır. A.P. de, 1965 de 1950 deki D.P. nin oy oranından daha da aşağıya düşmüştür. Ayrıca 1 milyon seçmen, eskiden normal olarak, büyük ölçüde A.P. ye oy verirken, şimdi seçime katılmaktan vaz geçmesini hesaplarsak ve seçim alanına yeni giren 1 1/2 milyon seçmenin de, gene eski normal şartlara göre çoğunlukla A.P. ye oy verecek olmasına rağmen, hasıl olan tereddütler yüzünden, seçime katılmaktan vazgeçmesini itibar nazarına alacak olursak, A.P. nin bu seçimlerdeki oranının % 40 lar civarına düşmesi gerektiği anlaşılır. Demek ki, o da oy kaybetmektedir. Bazı özel şartlarla varlığını devam ettiren ve ettirebilecek olan M.P. hariç, öteki küçük partileri de, bu iki büyük akımın ifade ve temsil ettiği orta ve sağ kanat içinde mütalâa edilmek gerekir. Onlar da, belki de sebeple- necek yolda oy kaybı içindedirler.

Binaenaleyh, toptan denebilir ki : Ortadan sağa doğru akan statücü akım, genel olarak zayıflama durumundadır.

B — Buna Rağmen, Siyasî Kader, Gene de Statücü Akımlar Elindedir : Statücü akımın iki büyük sahibinden birisi iktidar olarak, öteki de muhalefet olarak «siyasal iktidar» olayını meydana getirmiş bulunmaktadırlar.

Gerçekten, C.H.P. zayıfladığı ve T.İ.P. de, gereği gibi kuvvetlenemediği için, ana muhalefet de C.H.P. de kalmıştır. Bu da, genel olarak, şimdilik, ortada sayılmak gereken bir partidir. Bu partinin içindeki iç savaşta, belki birgün «sol» diyebileceğimiz o sosyal muhalefet akımı içinde yer alan, alacak olan jenerasyon egemen duruma gelir. Fakat, şimdilik bu partiye, ancak «orta» diyebileceğimiz liberal burjuva piyasa economicileri hâkimdir.

O halde, memleketin kaderi, gerçek iktidarda, gerek muhalefette olsun, bu iki parti elindedir. Bu suretle «siyasal iktidar olayı» da, her ikisinin teşkil ettiği statücü akımın etkisi altında kalmakta devam etmektedir.

C — Statücülüğün Genel Egemenliğini Muhafaza Edişinin Nedenleri : Statücü akımın bu egemenliğini -ortaya büyük bir sosyal muhalefet akımı çıktığı halde- muhafaza edişinin nedenlerini teker teker arayıp bulmaktan ise, bunu, bir genel tahlile bağlamak daha iyi olacaktır. Bu amaçla yapılacak bir sosyo - politik ortam tahlili, bize, bu nedenlerin küllî ifadesini verecektir.

Önce şunu belirtmek gerekir : Türk siyasal ve sosyal gelişmeler hayatında, ilerici akımın sonunda, öne geçtiği görülmektedir. Bu pek hızlı ve pek kolay olmasa da böyledir. Sosyal yapıya ait operasyonlarla uygarlaşma zemini hazırlanmadığı için ilerici akımın öne geçmesi zor olmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk gibi itici ve sosyal yapı reformcusu liderleri olduğu zaman, bu öne geçme amelisi hızlı olmaktadır. Fakat, başka zamanlarda, toplumsal yapıya inme gayreti gösterilemediği için, ilkel tarımsal hayat biçimi içindeki tutucu kuvvetlerin direnişi ile, ilerici akım zorluklara uğramaktadır. Ama, uzun dahi sürmüş olsa, ilerici akım, nihayet, tarihsel gelişme şeridi üzerindeki ön yerini almaktadır. Binaenaleyh, bugün sosyal muhalefet akımı olarak ortaya çıkmış olan ve şimdilik, en bilinen egemen çizgisi «kapitalizmler felsefesi, muhtevası, metodları ve menfaatleri ile Türkiye'yi kalkındırmada başarısızlığı sabit olmuş olan kapitalizme karşı» lıktan ibaret olan sosyalizan akım da, bu gelişme şeridi üzerindeki ön yerini, egemen yerini, etken yerini, yapıcı ve meydana getirici yerini alacaktır. Fakat, şimdilik, sağ ve orta yerleri tutan statücü akım egemendir. Bunun egemenliğinin küllî nedeni de şuradadır: Sosya-politik ortamın; bir ilkel tarımsal hayat biçiminin değerlerinin, kurumlarının, ilişkilerinin etkisi altında sürüp gitmekte oluşu... Bir ülkedeki sosyal bünye, genel olarak az gelişmiş bir ilkel tarımsal hayat biçimi teşkil ediyorsa; o sosyal bünye içindeki sosyo-politik ortam ve bunun ilişkileri de, bu az gelişmiş ilkel tarımsal hayat biçiminin değerlerinin, kurumlarının, ilişkilerinin etkisi altında kurulmuş, yürümüş olur. Binaenaleyh az gelişmiş bir ilkel tarımsal hayat biçimi yaşayan bir ülkedeki siyasal olayın mahiyeti içine girebilmek için bu ilkel tarımsal hayat biçiminin değerlerinin, kurumlarının, ilişkilerinin etkisi altında sürüp gitmekte oluşu...

Bir ülkedeki sosyal bünye, genel olarak az gelişmiş bir ilkel tarımsal hayat biçimi teşkil ediyorsa, o sosyal bünye içindeki sosyo-politik ortam ve bunun ilişkileri de, bu az gelişmiş ilkel tarımsal hayat biçiminin değerlerinin, kurumlarının ilişkilerinin etkisi altında kurulmuş, yürümüş olur. Binaenaleyh, az gelişmiş bir ilkel tarımsal hayat biçimi yaşayan bir ülkedeki siyasal olayın mahiyeti içine girebilmek için bu ilkel tarımsal hayat biçiminin doğurduğu değerleri, kurumları incelemek gerekir.

Jacques Lambert'in, Cooley'in bir sosyal tasvirine dayanarak yaptığı bir teşhise kapılıp onu geliştirirsek diyebiliriz ki : siyasal oluşu tayin ve tesbit eden, geliştiren, toplum bünyesinin özelliğidir. Toplum yapısı, bir ilkel tarımsal hayat biçiminin değerleri, kurum-

ları ile dolu ise; yâni, o ülke, az gelişmiş bir ilkel tarımsal toplum yapısı gösteriyorsa, o ülkedeki aile yapısı ve ilişkileri, kapalı aile tipindedir; meslek kuruluşları ve ilişkileri de, kapalı meslek kuruluşu ve ilişkileri tipindedir; ve nihayet, siyasal kurumlar ve ilişkiler de, kapalı siyasal kurum ve ilişkiler teşkil edecek bir tiptedir. Bir kelime ile bu değerler ve kurumlar ile, onlar içinde bu değerlere göre ceryan edecek olan ilişkiler, «kapalılık» niteliği içinde birleşirler. Her değer ve her kurum ve onun içinde ceryan edecek her ilişki, «kapalılık» ile nitelidir: aile kapalıdır: aile şefine bağlı bir ünite olarak, onun kişisel, enfusî takdirleri ile yürütülür. Bu çizgi içinde alınacak karara başkası katılmaz. Meslek hayatı kapalıdır: ustaya bağlı bir ünite olarak, onun kişisel, enfusî takdirleri ile yürütülür, mesleği yöneten ve münasebetleri tayin eden odur. Başkaları buna karışmaz. Ekonomi kapalıdır: Kitlenin ihtiyaçlarına göre değil, bazı «ağa» ların etrafında kurulmuş istihsal birimlerinin bu «ağa» ların kâr amacı faktörüne göre, onlar tarafından yürütülerek üretim ve değişim yaptığı bir hayattır bu.. Ancak bu maksatla başka guruplarla temasa geçilir. Onun ötesine gidilmez. Siyaset kapalıdır: Kitlenin daha iyi bir hayat düzeyine çıkması için yaygın ve her kişiyi kapsayan ve içine alan bir araştırma ve tartışma ile siyasal tercih yapılmaz; yâni karar tercihi yapılmaz; aile şeflerini, meslek şeflerini de kendine tâbi kılan üretim hayatı şeflerinin, «ağaların» tercihlerine göre siyasal karar alma yolu güdüdür. Bu, yâni siyasî karar, herkesi kapsayan bir araştırma, bir tartışmadan çıkmaz; üretim hayatı şeflerinin «ağaların» kişisel ve enfusî takdirlerinden çıkar. Böyle bir kapalı çevre takdirinden çıkan bu siyasal tercih kararları da, kapalı meslek hayatına egemen ve sahip «usta» kanalı, kapalı aile hayatına egemen ve sahip «aile şefi» kanalı ile, toplumun öteki kişilerine empoze edilir. Binaenaleyh, toplumun öteki kişilerine ve kurumlarına, bir siyasal tercih arama, bulma, uygulama zahmeti düşmez. Bu zahmet, üretim hayatı şeflerine ait kâr ve yapılan sosyal tercih, toplumdaki türlü kapalı kurumlar ve kapalı münasebetler şefleri aracılığı ile topluma yayılarak empoze edilir. Bu, türlü kapalı kurumlar ve ilişkiler hayatı içinde hapsedilmiş gibi yaşayan kişiler, siyasal hayat alanında, millî meselelere çözüm yolu arama işinde, zihnen, ruhan pasif, gayretsiz, heyecansız, düm-düz bir yaşantı geçirirler. Adıgeçen üretim hayatı şefleri, «ağaları» gereken tercihi yapmışlardır. Çözüm yollarını bulmuşlardır. Halka, onları izlemekten başka, gerekirse, onların çizdiği yol için döğüşmekten başka yapacak bir iş kalmaz.

Böyle bir toplumsal yapıda, böyle bir «kapalı» aile, meslek, üretim hayatı biçimi içinde egemen değerler, daha çok uhrevî de-

ğerlerdir. Menfaatler de, millî toplumun toplumsal menfaatleri olmaktan çok kişiyi, ailesini, bölgesini ilgilendiren kısmî -nisbî- bölgesel, kişisel iktisadî çıkarlardan ibarettir; fikrî ve sosyal ilişkiler de, genel ve millî prespektifin çok altında, bu metafizik dünyadan gelen yönetici prensiplerle, bu «ağaların tekelindeki üretim hayatı»nın kişisel ve bölgesel çıkarlarını sağlayan prensipleri altında kurulur ve gelişir.

Bir başka deyimle, böyle bir ortamda büyük kitleler, toplumun tarihsel gelişme çizgisi üzerinde uğrama istidadı kazandığı gelişmelere lâkayt, hattâ karşı duran merkezlerin etkisi altında yaşar. Yâni büyük kitle : a) Toprak ağasının; b) Ticaret - sanayî - faiz - spekülasyon ağasının; c) bunların uyandırdığı iktisadî hareketlilikten yararlandığı için bunlara tâbi olan ve bunların büyük şehirlerde ve merkezlerde devamı gibi olan serbest meslek mensuplarının etkisi altında yaşar. Böyle bir ortamda, büyük kitleler, bu üç kategorinin kendine sunduğu: a - uhrevî tatminler ile; b - kısmî - nisbî - bölgesel, kişisel iktisadî çıkarlar ile yetinir. c - Fikrî - sosyal-iktisadî meselelerde, genel ve millî perspektifi arama ihtiyacını kendiliğinden duymaz. Bu meselelerde bir millî politikayı, kendiliğinden aramaz. Bu üç gurubun kendisine telkin ettiği dışta kalan ameliyeler ile yetinir. Statüyü değiştirici nitelikteki operasyonları kendiliğinden aramaz. Bu üç gurup, kendisine tek tip bir düşünce telkin etmektedir. Kitlenin, onları izlemekten başka yapacağı bir iş yoktur. Kitlenin, kapalı aile, kapalı meslek, kapalı ekonomi, kapalı sosyal münasebetler dünyasını değiştirici, uhrevî tatminlerin dışına çıkıcı operasyonlara karşı lâkaydisi vardır. Hattâ, kendisine egemen olan bu üç sosyal gurubun kışkırtması ve kendisine metafizikçi - kaderci bir ahlak ve felsefe zorlaması sebebi ile, bu kapalılıklar statüsünü değiştirici operasyonlara karşı bir allerji duyar ve binaenaleyh onlara direnir. Böylece: ilkel tarımsal hayat biçimi yaşayan ve buna göre toplum yapısı da söylediğimiz kapalılıklar düzeninden ibaret kalan bir az gelişmişlik ortamında statüsünde, sosyal ve iktisadî değişiklikleri isteyenlere değil; muhafazacılığı savunanlar egemen olur.

İşte durum budur ve işte, Türkiye'de, ortanın ve sağın halâ ayakta durmasının nedeni ve seçimleri de iktidar - muhalefet biçimi altında gene kendi elinde tutmasının gerçek nedeni de, genel çizgileri ile henüz böyle bir toplumsal yapı içinde olmamızdır. Söylediğimi 3 kategori içindeki merkezlerin böyle bir ilkel tarımsal hayat biçimi içinde Türkiye'yi nasıl yuğurduğunu görmek Jacques Lambert'in, Cooley'in bir sosyal tesvirine dayanarak yaptığı bir

teşhisi geliştirerek yaptığımız analizi, Türkiye'ye uygulamamız iyi olur. Şöyle ki :

1 — **İmparatorlukta Durum** : İmparatorluk; toprağın, üzerinde çalışanlarla birlikte, saray -kılıç erbabı- ülema sınıflarından ibaret bir merkezî koalisyon tarafından istismarı ve idaresi devresidir. Çünkü bu devrede, ilkel tarımsal hayat tam anlamı ile vardır. Buna da, bu saray -kılıç- ülema koalisyonu yön verir ve bu yön de, ahlakî - felsefî prensibini, metafizikten alır. Binaenaleyh, bu koalisyon da, toplumu, metafizik değerlere göre yöneterek, kendi çıkarına bir yönetim sürdürür. Büyük kitle, bu merkezî lider sınıflar koalisyonunun, kendisinde empoze ettiği düşüncelerin ötesini araştırmadan, onları izler durur.

2 — **Batı Etkilerinin Gelmeğe başlaması** : Fakat, bir süre sonra, Batı'nın, gene Batı toplumsal yapısının ürünleri olan liberal düşünce ve sistemleri, Osmanlıları etkilemeğe başlamıştır. O zaman bir bölüm aydın, bazı islâhata gitme ihtiyacının duymuştur. Fakat bu islâhat, ancak: «iktidara sınırlar, iktidara ortaklık, bazı fennî ve iktisadî alanlarda hareket» ten ibaret kalmıştır. Çünkü, toplumsal yapımız, gene ilkel tarım toplumu yapısıdır ve ona da esas itibariyle saray -kılıç- ülemâ egemendir. Hattâ bu, üçlü'ye şu da eklenmiştir. Dış emperyalizmle ortak yeni burjuva : ki bu burjuva da, ilkel tarım toplumunun bir yan, bir paralel kurumundan başka birşey değildir. Bu suretle hasıl olan bu dördü ise, daha ötesini düşünmediğinden, girişilmiş olan islâhat, sosyal reform halini alamamış, sosyal bünye değişmesine imkân verip bu ilkel tarım toplumu oluşturmaktan kurtulma yolunu teşkil edememiştir. Halk da, gene eskisi gibi, bu lider sınıflar koalisyonunu izlemekten başka birşey yapmamıştır.

3 — **Radikalizmler Safhasının Gelmeğe Başlaması** : Ama, gene bir süre sonra, siyasetten başlayıp sosyal temele inmeğe yönelmiş radikalizmler safhası gelmiştir. Bu, Mustafa Kemal Atatürk ile olmuştur.

Mustafa Kemâl, çağdaş uygarlığa çıkmanın yolunun, ona uygun bir toplumsal yapıya dayanmakla mümkün olacağını görmüştür. Toplumsal yapıyı determine eden temel faktörün de ekonomi olduğunu görmüştür. Millî görüş politikalara yükselebilmek için de millîliğe engel faktörleri kaldırmak gerektiğini görmüştür. Hem bunu sağlamak, hem de bir millî toplumsal yapıya ulaşmak için iş olarak ekonomiyi, Avrupa ile birleşen ticaret -sanayî- tefecilik ağalarının hegemonyasından kurtaran bir millî ekonomiyi getirme te-

şebbüslerine geçmiştir. Bunun için de, buna engel olmakta olan merkezî liderliği -tâbileri ile birlikte- tasfiye sosyal ameliyelerine girişilmiştir. Yâni bu ilkel tarım hayat tarzından ve buna egemen prensiplerden ve kurumlardan kurtulunmak istenmiştir. Bu hususta, önce, bir siyasal reforma gidilmiştir : Halife -Sultan yerine Cumhuriyet getirilerek.. Sonra da ve hemen, toplumsal yapıyı değiştirmenin ön şartları olan sosyal reformlara gidilmiştir : bunlar, ilkel tarım hayatının ürünleri olan ve kitleyi bu hayatın servet, siyaset, din ağalarının tâbii yapan müesseselerden kurtulma reformlarıdır : Hilâfetin kaldırılması, devletin, hukuk sisteminin, eğitimin laik temele oturtulması, kılık - kıyafetin değişmesi, hurafelere inanmanın yasak edilmesi, takvim, saat, rakam ve alfabenin değiştirilmesi, Medenî Kanun, iktisadî gelişmeye bir prensip aranması (kapitülasyonların, yabancı işletmelerin ve onların yerli menfaatlerinin tasfiyesi ile, iktisadî hayata devlet eliyle, toplum gücü ile başlaması ve sanayie yönelmesi...

Bunlar, ilkel tarım toplum yapısını ve onun metafizik inançlar demetini, endüstrileşmiş bir toplum yapısı ve onun lâik değerleri ile ikâme etme ameliyeleridir ki, bunlarla kapalı aile, kapalı meslek, kapalı ekonomi ilişiği biçimlerinden kurtulunılacak, açık bir millî hayat değerlerine, kurumlarına, siyasetlerine ulaşılacaktır.

4 — Fakat, bazı noksanlar yüzünden, bazı tarihsel faktörlerin araya girmesinden ötürü, bu gelişme durmuştur : Fakat, toplum yapısını değiştirme mihverî üzerinde toplanması gereken ve gerçekten de öyle başlamış bulunan bu sosyal, ekonomîsal reformlar açısı Kuvay-ı Milliye ruhu ile başlayıp ilmî zihniyet ile sürmek, sürdürülmek gerekir iken ve bunun için de çağdaş Batı uygarlığını meydana getiren fikir gelişmeleri demeti hakkında bilgileri olan bir intelligensiya'nın Mustafa Kemâl'i çevirmesi gerekir iken, Kuvay-ı Milliyeden ötesi hasıl olamamıştır. Mustafa Kemâl, toplumsal yapı değiştirme formasyonu ile dolu bir intelligensiya desteğinden yoksun olarak yürümek zorunda kalmıştır. Ayrıca, kendi hastalığı ve ölümü, bu akımın durgunlaşmasına yol açmıştır. İkinci Dünya savaşının arifesinin getirdiği milletlerarası meseleler ve nihayet savaş, başka faktörleri baş köşeye getirmiştir. Ayrıca, sosyal muhtevalı fikir hareketlerinden ilham alan toplumsal bünye reformlarının, sonunda, Komünizme varacağı ve böylece, Türk toplumunu Komünizmin kucağına atacağı şüphesi de devam etmiştir. İkinci Dünya savaşından sonra Orta Doğu jeopolitiğini koruyucu olarak gelen Amerika'nın etkisi de, iç fikrî gelişmemizi, sosyal muhtevalardan soyucu bir yöne itmiş; Atatürk ile başlamış bulunan ve lâik

değerlerce, bir açık millî hayat değerlerine göre ülkeyi ilkel tarım topluluğu bünyesinden çıkarıcı nitelikte olan sosyalman gelişme vetiresini durdurucu olmuştur. Hattâ, Osmanlı'dan kalma toplum lideri sınıfların toprak, din, faiz ağalarının ve bunların paraleli olan Batı emperyalizminin ekonomik müttefiklerinin egemenliğini devam ettirici bir statükoculuğu zorlayıcı, empoze edici olmuştur.

Bu sebeple, Mustafa Kemal radikalizmleri; toprak rejimine, iktisadî ve malî ilişkili hayatına tam inip millî politikayı bulacak bir demokrasiyi işletecek sosyal yapı gelişmelerine imkân bulamamıştır. Toprak rejiminde, ilkel tarım topluluklarının kalıntıları devam etmiştir. Sinaî-ticarî hayatta, Batı sermayesiyle birleşmekten gelen bir kuvvetle etkisi boyuna artan bir sanayî ve ticaret ağalığı doğmuştur. Siyasal mekanizma da, bu iki sınıf ile, onların büyük merkezlerdeki devamı olan liberal meslek mensuplarının eline geçmiştir.

5 — **1961 Sonrası** : Fakat, 1961 Anayasası ve ona kaynak teşkil eden 27 Mayıs İhtilâli, Mustafa Kemal'in, noksanını duyduğu intelligensiyayı kurmağa başlamıştır. Bu: Fransız İhtilâlinin sosyal yönünü de öğrenmeğe başlamış bulunan; bu ihtilâlin ve başka dünya çapındaki olayların sosyal anlamını kavramağa başlamış olan; bu sosyal yön ve anlamın, İngiliz Fabianlarından itibaren Fransızların Marx ötesi sosyalistlerine kadar inen şerit üzerindeki nüanslarını hazmetmeğe başlamış bulunan; bu nüanslar içinde Mustafa Kemâl'in getirdiği siyasal demokrasiyi geliştirip işletme yollarını düşünen bir aydınlar topluluğudur. Henüz dağınıktır. Fakat toplanma yolundadır.

Bu İntelligensiya şunları ister :

a — Siyasal mekanizmanın gerçek demokrasi olarak işlemesi için ilkel tarım hayatı; onun ürünü olan toprak, ticaret, sanayî, faiz ağalığı; onun büyük şehirlerde müttefiki olan serbest meslek erbabının -bütün bunların- egemenliklerinin değiştirilmesini ister, bu suretle, siyasal vetirenin sapmalarının önlenmesini ister.

a — Bunun için de, sosyal-malî-ekonomik reformlarla ilgili tarım topluluğundan kurtulup, bu sınıfların egemenliğini kaldırmak ister.

6 — Fakat, bu ilerici akıma direnme, onu önleme akımı da başlamıştır. Lâkin, gene 1961 den sonraki dönem içinde bu ilerici akıma direnip, onu tasfiye etme akımı da başlamış ve hız kazanmıştır. Kitleye egemen olarak göstendiğimiz yukarıki sınıflar, sta-

tükoyu koruma savaşı açmışlardır. İkinci Dünya Savaşından sonra gelen Amerikan etkisi, 1961 lerden sonra, artık somut bir kuvvet hâlini almış, statükocularla ittifak etmiştir. Bu suretle hasıl olan büyük bir akım, büyük kitlelerin çıkarlarının, bu statükonun devamında olduğunu yaymağa başlamıştır. Siyasal ihtilâtlara düşmekten korkanlar da bu fikirleri paylaşmaktadır.

7 — İşte son seçimin gerçek ve yeni anlamı : Bu yeni gelişme seyrinden çıkan bir sonuç halinde şöyle ifade edilebilir : son seçim; a - Henüz devam eden ilkel tarım topluluğu ürünü olan statükocu kuvvetlerle; b - toprak, ticaret ve sanayî, faiz ağalığı ile onların büyük şehirlerdeki devamı ve müttefiki olarak onlar sayesinde yaşayan liberal meslek mensuplarının bu statükoculuk egemenliğini, dayandığı toplumsal yapı ile birlikte tasfiye etmek isteyen kuvvetler arasında bir çarpışmanın başlangıcı olmuştur. Bu çarpışma, tarihsel akış içinde kazanacağı yeni unsurlarla devam edecektir. Şimdilik ilkel tarım topluluğu değerlerine ve kurumlarına dayalı büyük kitlenin oy gücüne dayanarak, statükocu akım -bu ilkel tarım topluluğu hayat biçiminin doğal sonucu olarak da- ağır basmıştır: Hem iktidar, hem muhalefet olarak, siyasal iktidarı etkilemede başarı almıştır. Fakat, gene bizzat bu seçim göstermektedir ki, toplumsal yapıda, üzerine dayanılan ilkel tarımsal toplum değerleri ile kurumları, Mustafa Kemal'in açtığı, geliştirdiği ve 27 Mayıs ile 1961 Anayasasının gene geliştirerek iade ettiği yeni değerler ve sunulan yeni kurumlar, bu statükocu akımı zayıflatmağa başlamıştır. Ama, sosyal yapı, temelinde gene bâki kaldığı için, bu yeni değerler ve kurumları ifade eden akım, açık olarak, yaygın olarak şekillenemiyor ve siyasal gücü, statükocuların elinden alamıyor henüz...

O halde bir mesele ortaya çıkıyor; yeni kuvvetlerin, sosyal yapı ana çizgileri ile devam ettiği için siyasal gücü kendi ellerine geçiremedikleri halde, sosyal yapı değişikliğine doğru giden bir gelişmeyi nasıl sağlayacaklarını düşünmeleri gerekir. Şimdilik ilk akla gelen şudur : Bir sosyal baskı gurubu olarak sosyal değişme zorununu, fikirlere, zihinlere boyuna telkin edici bir sosyal ve siyasal davranış yolu ile ortamı ve statükocu hattâ bizzat statükocu kuvvetleri etkileyerek, sosyal, ekonomik, malî reformlara doğru itmek... Böyle bir itiş ile, bu statükocu kuvvetler, elbette gerekli bünye reformlarını yapmazlar, ama, bu itişe de mukavemetlerini kaybederek içi boş bir değerler kalıbı ve kurumu hâline gelirler ve pek uzak olmayan bir günde yıkılarak, meydanı, reformcu akımlara bırakırlar.